

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winst oogmerk

Verschijnt elke zondag

Abonnementsprijs : 1.000 fr. per jaar

Postrekening nr. 3185.22

Beheer en Redactie : Prof. Mr. Ridder René VICTOR, Britselei 40, 2000 Antwerpen

DE JURIDISCHE ASPECTEN VAN DE FAMILIEPLANNING

Sinds oeroude tijden is de mens geconfronteerd met de problematiek van de beheersing van de menselijke vruchtbaarheid; hiervan getuigt o.a. de Egyptische papyrusrol «Ebers» (genaamd naar de Duitse wetenschapsman die het document vond en vertaalde), die de oudst bekende anticonceptionele voorschriften bevat. De geschiedenis van de geneeskunde leert ons dat de beroemde Griekse dokter Soranus, die in de tweede eeuw vóór Christus te Rome zijn praktijk uitoefende, in zijn befaamd handboek over gynaecologie ook een hoofdstuk wijdde aan de anticonceptie.

In onze moderne maatschappij blijft de mens geconfronteerd met deze problematiek, maar zij heeft wel een dimensie bijgekregen, door het meer en meer ingang vinden van het begrip «verantwoord ouderschap», dat nog wat meer betekent dan het afremmen van de biologisch mogelijke menselijke vruchtbaarheid: «Couples have a basic human right to decide freely and responsibly on the number and spacing of their children and a right to adequate education and information in this respect»⁽¹⁾.

Familieplanning beoogt de harmonische samenstelling van een gezin en behelst dan ook twee aspecten: enerzijds het beheersen van de verwekkingsmogelijkheden door geboorteregeling — dit kan zowel geboortebepaling als -spreiding betekenen — en anderzijds door de oplossing van de problemen die voortvloeien uit de steriliteit. Geboorteregeling kan worden verwezenlijkt door de verschillende methodes van reverseerbare anticonceptie en door sterilisatie die een irreversiebele anticonceptie impliceert. Het valt niet binnen het bestek van het onderwerp van deze bijdrage, medische gegevens te verstrekken over de verscheidenheid der middelen die in het kader van deze beide methodes worden aangewend, tenzij dit nodig is voor het juist begrip van een reglementering⁽²⁾. Alhoewel van oudsher abortus is aangewend om het kinderaantal te beperken, lijkt het ons onverantwoord abortus op te sommen in de methodes die geboorteregeling beogen.

De problemen van de steriliteit kunnen soms worden opgelost door de kunstmatige inseminatie. Door adoptie of wettiging door adoptie, kan een gezin uitgebreid worden.

In deze bijdrage zullen wij het voornamelijk hebben over de wettelijke regeling van de anticonceptie, niet

omdat naar ons gevoelen familieplanning zich essentieel zou beperken tot geboortenregeling, maar omdat de actualiteit deze begrenzing van het onderwerp oplegt.

De laatste tijd staat de reglementering van de verspreiding van anticonceptiva inderdaad in het brandpunt van de belangstelling. Er is sprake van in de regeringsverklaring en op vrijdag 23 maart jl. heeft de Kabinet-raad de oprichting beslist van een Ministerieel comité voor ethische problemen, dat de herziening van de reglementering van de verspreiding van de anticonceptiva op zijn dagorde heeft.

Op 14 februari heeft de Heer Vanderpoorten, Minister van Justitie, voor de Senaatscommissie voor Justitie een uiteenzetting gehouden over zijn toekomstig beleid en de depenalisering van deze reglementering aangekondigd.

Op het ogenblik waarop wij de laatste hand leggen aan deze studie is de opportuniteit van een wetswijziging weer ter sprake gekomen in het Parlement naar aanleiding van de bespreking van het budget van Justitie en heeft Minister Vanderpoorten verklaard dat de wetgeving inzake contraceptiva uit de strafrechtelijke sfeer dient gehaald, eraan toevoegend: «men heeft tot op heden, via het voorstel-Cudell, veranderingen willen aanbrengen, maar uiteindelijk is alleen een verschuiving van artikel 383 S.W.B. naar artikel 386 uit de bus gekomen»^(2 bis).

Voor het Belgisch Parlement is er inderdaad een wetsontwerp hangend in verband met de anticonceptie: het betreft het oorspronkelijk wetsvoorstel Cudell⁽³⁾, dat reeds, erg geamendeerd weliswaar, in de Kamer werd gestemd zodat het een wetsontwerp is geworden, en het niet is vervallen door de Parlementsontbinding van 1971. In de Senaat is ook het wetsvoorstel Calewaert nog hangende. Anderzijds heeft een tamelijk recente stellingname van de Raad van de Orde der Geneesheren betreffende de sterilisatie heel wat deining veroorzaakt⁽⁴⁾.

* * *

Het moge wel verwonderlijk zijn dat de problematiek van de beheersing van de menselijke vruchtbaarheid, die zich toch in de eerste plaats situeert op medisch en ethisch of levensbeschouwelijk vlak — men denke aan de encycieliek «Humanae vitae» — ook juridische implicaties heeft. Maar soms kan men zich moeilijk ontdoen van de indruk dat de rechtsnormen terzake niet meer zijn

dan de codificatie van een moraal die, om levensbeschouwelijke beweegredenen, het malthusianisme veroordeelt.

Niet alle juridische aspecten van deze problematiek zijn door wetteksten geregeld en diegene die wel bestaan, vormen niet eens een coherent geheel, noch zijn ze samengebundeld in een codex.

1. Reversiebele anticonceptie. — de lege data.

Het Belgisch Strafwetboek bevat een artikel 383, dat voorziet in de paragrafen 7, 8 en 9 dat wordt gestraft met gevangenisstraf van 8 dagen tot 6 maanden en een geldboete van 26 tot 50 frank (vermenigvuldigd met 30) :

§ 7. — Hij die, *voorwerpen, speciaal* bestemd om zwangerschap te voorkomen, tentoonstelt of verspreidt ofwel reclame maakt om de verkoop daarvan te bevorderen ;

§ 8. — Hij die uit winstbejag, de voldoening van eens anders drijven bevordert door het tentoonstellen, verkopen of verspreiden van geschriften, al dan niet gedrukt, welke enig middel tot voorkoming van zwangerschap bekend maken, het gebruik daarvan aanprijzen of aanwijzingen verstrekken omtrent de wijze waarop het middel wordt aangeschaft of gebruikt ;

§ 9. — Hij die, met het oog op de handel of de verspreiding de in het vorige lid bedoelde geschriften vervaardigt, doet vervaardigen, doet invoeren, doet vervoeren, aan een vervoer- of een distributieagent overhandigt, door enig publiciteitsmiddel bekendmaakt ».

Het is omwillen van het bestaan van dit nogal hermetisch voorkomend wetsartikel, dat niet zelden de totaal onjuiste mening wordt geopperd — ook wel eens door artsen zelf — dat al wat met anticonceptie te maken heeft, zou behoren tot het gebied van de strafwet. Het kan hen echter nauwelijks kwalijk worden genoemd, vermits er heel weinig juridische publicaties aan het onderwerp werden gewijd en anderzijds in de meeste medische faculteiten, het probleem evenmin diepgaand wordt behandeld (4 bis).

Een gedetailleerde analyse van de juiste draagwijdte van dit wetsartikel dringt zich dan ook op.

A. Historiek van art. 383 S.W.B.

Voornoemde drie paragrafen werden in het bestaande artikel 383 ingelast door de wet van 20 juni 1923.

Het zal een medicus wel onaangenaam verrassen dat dit artikel 383 een onderdeel is van Titel VII van het strafwetboek gewijd aan « de misdaden en wanbedrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid », waarin achtereenvolgens worden behandeld : de vruchtafdriving (Hoofdstuk I), de aanranding van de eerbaarheid en de verkrachting (Hoofdstuk V), het bederf van de jeugd en de prostitutie (Hoofdstuk VI) ; art. 383 is gesitueerd in het zevende hoofdstuk, dat is gewijd aan de openbare schennis van de goede zeden.

Artikel 383 S.W.B. is, door al de toegevingen die aan het oorspronkelijke artikel zijn aangebracht, een merkwaardig samenraapsel geworden. Inderdaad, het handelt niet alleen over de openbare schennis van de goede zeden door verkoop, tentoonstelling of verspreiding van vlugschriften, afbeeldingen, prenten of ontuchtige liederen of door het ten gehore brengen of zingen van schunnigheden, maar heeft evenzeer betrekking op abortuspropaganda, anticonceptie en anticonceptiepropaganda.

De wet van 20 juni 1923 was het resultaat van verschillende wetgevende initiatieven die reeds vóór de Eerste Wereldoorlog waren genomen (5). Inderdaad, op 25 april 1913 diende M. Carton de Wiart, toenmalig Minister van Justitie, een wetsontwerp in ter beteugeling van de openbare zedenschennis, dat werd besproken en aanleiding gaf tot een verslag opgesteld door Ch. Woeste. De tekst van dit ontwerp werd na de Eerste Wereldoorlog (22 januari 1920) door zijn auteur als wetsvoorstel hernomen,

andermaal uitvoerig besproken en het verslag van de Kamer opgesteld door M. Briffaut. Door de toen aan gang zijnde herziening van de Grondwet, kon het voorstel evenwel niet worden besproken vóór de ontbinding van de Kamer, zodat het verviel.

Het werd dan ten tweede male door zijn auteur ingediend op 2 februari 1922 (6) en het verslag andermaal opgesteld door M. Briffaut (7). Na vier dagen discussie in openbare vergadering (8) werd het wetsvoorstel opnieuw verwezen naar de commissie, nadat verschillende amendementen waren ingediend. In de commissie werd de oorspronkelijke tekst aanzienlijk gewijzigd (9). Na een langdurige discussie die bijna de hele ochtendzitting van 12 juli 1922 in beslag nam werd het geamendeerde voorstel goedgekeurd en dezelfde dag gestemd (met 82 ja-stemmen, 36 neen-stemmen en 10 onthoudingen). In de Senaat werd het verslag opgesteld door M. Vauthier (10) ; na een lange discussie, doch in één enkele zitting, werd de tekst aangenomen (11).

Door het stemmen van deze wet volgde België het voorbeeld van Frankrijk, waar door de wet van 31 juli 1920 de verspreiding van anticonceptiva evenals de propaganda voor anticonceptie en abortus strafwettelijk werden be- teugeld.

Het door de wetgever nagestreefde doel was dubbel : enerzijds de gevolgen van het neo-malthusianisme indijken en de nataliteit bevorderen, en anderzijds een einde stellen aan de publiciteit inzake abortiva en anticonceptiva. Twee uittreksels uit de voorbereidende werken kunnen getuigen van dit tweeledige oogmerk. De indiener van het wetsvoorstel, M. Carton de Wiart, drukte zich als volgt uit : « C'est encore contribuer efficacement à la restauration nationale que de défendre notre capital humain, c'est-à-dire nos ressources en énergies et intelligences, contre des erreurs et des fautes inspirées par l'esprit de désordre et exploitées par des spéculateurs sans scrupules. C'est encore aider à faire revivre notre pays que d'arrêter les progrès de ce que l'illustre Roosevelt appelait justement une 'loi de suicide' » (12) ».

M. E. Vandervelde, hoewel geen groot voorstander van het wetsvoorstel, verklaarde zich akkoord met de tweede doelstelling, zoals blijkt uit een door hem geciteerde onuitgegeven tekst (13) van de Nationale Maatschappij voor Jeugdbescherming : « Il se pratique actuellement à Bruxelles et ailleurs, avec une vogue croissante, un commerce intense de produits et d'objets anticonceptionnels qui s'étalent avec... impudence à certaines vitrines de commerçants sans scrupules... D'abondantes réclames figurent régulièrement à la quatrième page des journaux, sous une rubrique spéciale, garantissant pour les produits qu'elles recommandent la sécurité la plus complète, offrant des conseils aux dames, encourageant par les garanties qu'elles promettent toutes les entreprises de débauche et d'immoralité. Dans nos boîtes aux lettres on déverse impudemment des circulaires et des brochures d'un caractère immoral révoltant. On y fait l'éloge de la stérilité ; on y relate en un langage cynique et à l'aide de planches anatomiques les divers moyens de régler et de limiter la fécondité. Ces immondes papiers sont à la portée de nos enfants et leur révèlent avant même qu'ils ne connaissent les tristesses de la vie des notions que leur honnêteté ne devrait jamais connaître ». Ook de Belgische Federatie van de Beroepsunie der Apothekers had er bij de wetgever herhaaldelijk op aangedrongen dat een strafrechtelijke reglementering zou worden uitgevaardigd inzake anticonceptiva en abortiva (14).

Indien men de voorbereidende werken van de wet nauwkeurig doorleest, wordt men vooral getroffen door het feit dat abortus en anticonceptie over dezelfde kam worden geschoren, zowel door de auteur van het wetgevend initiatief als door de verslaggevers en de verschillende spre-

kers. Pogingen van sommige parlementsleden om deze pijnlijke assimilatie te voorkomen⁽¹⁵⁾ door erop te wijzen dat de anticonceptie een prophylacticum tegen abortus kan zijn, stuitte evenwel op onbegrip. Het was op voorstel van A. Destrée dat de wetgever tenslotte aanvaardde deze assimilatie toch ietwat te milderen door de propaganda voor abortus en anticonceptie in twee verschillende alinea's te behandelen⁽¹⁶⁾.

GEDURENDE de hoog oplopende debatten kwam ook duidelijk tot uiting dat de morele en juridische stellingname van de sprekers niet vrij was van levensbeschouwelijke opvattingen. Zo bijvoorbeeld werd herhaaldelijk in de discussie opgeworpen dat de tekst van het ontwerp was gesteund op een godsdienstig credo en dat de wetgever er zich moest van onthouden een regel, ontleend aan een godsdienstige moraal, in de wetgeving op te nemen⁽¹⁷⁾. De tussenkomst van de verslaggever Briffaut⁽¹⁸⁾ leidde zelfs tot een louter confessioneel debat.

B. De draagwijdte van art. 383 S.W.B.

De beteugeling van de anticonceptie die dit artikel verwezenlijkt, onderscheidt twee groepen handelingen: a. die welke betrekking hebben op de *anticonceptiva* zelf (uitstallen, verspreiden en publiciteit tot bevordering van hun verkoop) en b. zekere handelingen met betrekking tot de anticonceptieve literatuur (*propaganda*).

1. Anticonceptiva.

Achtereenvolgens zullen wij nagaan welke middelen de wetgever voor ogen heeft en welke handelingen hij als strafbaar aanziet.

a. Anticonceptiva door de wetgever beoogd.

Zeer belangrijk is het gebruik van het woord «bijzonder» in alinea 7 van art. 383. Inderdaad, door dit woord in te lassen en door te spreken over «voorwerpen bijzonder bestemd om zwangerschap te voorkomen» heeft de wetgever een beperking willen opleggen. In het oorspronkelijk ontwerp kwam het woord «bijzonder» niet voor. Het is slechts tengevolge van de zeer hevige discussie in de openbare vergadering van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, dat het voorstel opnieuw naar de commissie werd verwezen tot nadere precisering van de voorgestelde teksten en tot onderzoek van de ingediende amendementen. Als gevolg van de nieuwe discussie in de commissie werd deze precisering ingelast, om zodoende duidelijk aan te geven dat de wetgever de voorwerpen die beantwoorden aan een medische of hygiënische noodzakelijkheid, niet wenste op te nemen in deze strafrechtelijke beteugeling⁽¹⁹⁾: «Il a paru bon de préciser... qu'il ne vise que les objets 'spécialement destinés' à cet usage à l'exclusion de ceux qui répondent avant tout à des nécessités médicales et hygiéniques».

Ook de tussenkomst van bepaalde parlementsleden toont duidelijk aan dat de wetgever een subtiel onderscheid heeft willen maken: «Ce que nous voulons prohiber, c'est la distribution ou l'exposition d'objets dont le seul but est d'empêcher la conception. Nous ne visons plus ici les objets ayant un caractère double: celui d'empêcher la conception, mais également celui de préserver contre les dangers vénériens...»⁽²⁰⁾ en «... il a paru que le mot 'spécialement' était celui qui, tout en respectant la décence dans une matière aussi délicate, exprimait le plus clairement les distinctions et les garanties qui doivent être précisées pour que l'exécution de la loi ne donne lieu à aucune erreur ni exagération»⁽²¹⁾.

Deze precisering is dus heel belangrijk omdat hierdoor het toepassingsgebied van de wet duidelijk wordt afgeleid: werden alleen gevisieerd de voorwerpen die uitsluitend anticonceptie nastreven met uitsluiting van die-

gene die een dubbele hoedanigheid hebben.

Wat opvalt bij het doorlezen van de debatten in het Parlement is de angst om technische termen te gebruiken. Dit komt de duidelijkheid van deze teksten zeker niet ten goede. Niettemin is het mogelijk om zonder de minste aarzeling uit de discussies af te leiden dat de wetgever voornamelijk wilde vermijden dat art. 383 § 7 S.W.B. zou van toepassing zijn op het condoom, vermits dit middel in zijn optiek voornamelijk is bestemd om venerische ziekten te voorkomen. Het feit dat in de Senaat terzake een verkeerde interpretatie werd gegeven door Senator Volckaert en door minister Masson⁽²²⁾ doet niets af aan de ware intentie die duidelijk tot uiting komt in de tekst zoals die werd geamendeerd en door de Kamers en door de aangehaalde citaten⁽²³⁾.

Artikel 383 § 7 is dus niet toepasselijk op het condoom⁽²⁴⁾. Worden alleen gevisieerd: de mechanische anticonceptiva die worden gebruikt door de vrouw en de spermicide middelen. De wetgever heeft anno 1923 uiteraard niet gedacht aan de orale anticonceptiva, de ovulatieremmende pillen, die pas in 1959 in de U.S.A. op de markt kwamen, wel aan zekere chemische stoffen. In de Kamer stelde M. Piérard inderdaad de vraag: «est-ce que vous allez interdire le commerce de certaines plantes, de certains produits chimiques, qui ne sont pas un danger pour la femme, mais qui peuvent être à objectif anticonceptionnel?»⁽²⁵⁾. Volgens de intentie van de wetgever moet art. 383 § 7 worden geïnterpreteerd als zijnde niet toepasselijk op de orale anticonceptiva omdat deze middelen ook een dubbele hoedanigheid hebben: zij kunnen immers ook worden voorgeschreven op zuiver medische gronden, vanwege hun hormonale werking; het probleem van de toepasselijkheid van artikel 383 § 7 op de «pil» is echter louter academisch vermits het een medicament betreft, dat enkel op doktersvoorschrift wordt afgeleverd, zodat de verspreiding ervan automatisch beperkt is.

Anno 1923 bestonden er al wel intra-uteriene middelen, genaamd I.C.D. — steriliet, enz. —, maar deze vorm van anticonceptie heeft maar voor goed ingang gevonden sinds het I.U.D. door de medici is ontdekt en aangewend.

Volgens de rechtspraak valt het ICD onder toepassing van art. 383 § 7⁽²⁶⁾. Bij analogie zou het dus ook toepasselijk zijn op het IUD.

Er stelt zich echter een medische vraag: Het IUD zou de innesteling beletten, zodat de vraag kan worden gesteld of het niet eerder als abortivum dan als anticonceptivum dient gerubriceerd. Is het uitgemaakt dat het een abortivum is, dan wordt art. 383 § 6 toepasselijk.

Hetzelfde geldt trouwens voor een recent ontdekte methode «the morning after pil», die etymologisch niet meer onder de anticonceptiva kan worden gerubriceerd: het is eerder een abortivum omdat zij belemmert dat er zwangerschap optreedt. Maar ook hier is de discussie over de toepasselijkheid van art. 383 § 7 louter academisch vermits het een medicament betreft.

b. Handelingen door de wetgever beoogd.

Uitstalling, verspreiding of reclame tot bevordering van hun verkoop zijn strafbaar. Transport, import en bezit van deze anticonceptiva zijn *niet* strafbaar.

Onder «verspreiding» verstond de wetgever niet de verkoop in beperkte kring: diegene die aan een enkeling die erom vraagt, voorwerpen verkoopt bijzonder bestemd tot voorkomen van zwangerschap, is niet strafbaar. Indien iemand aan een apotheker een middel vraagt ter voorkoming van zwangerschap zonder te preciseren welk middel hij wenst, is de apotheker wel strafbaar indien hij de niet voorgelichte klant een keus van middelen voorlegt. In het laatste geval is er inderdaad spraak van «uitstalling» of «reclame» met het doel de verkoop van anticonceptiva in de hand te werken. Tot staving van deze interpretatie kun-

nen wij verschillende tussenkomsten in het Parlement vermelden, zoals die van M. Masson, Minister van Justitie (27) : « ... la proposition n'atteint que celui qui vend les objets ... ». Cette restriction est d'une importance capitale. Elle démontre que ... la question de la natalité reste dans le domaine de la conscience et ne peut être résolue par la loi » of die van M. Vandervelde, Oud-Minister van Justitie (28) : « ... il peut être utile, sur prescription médicale d'employer des moyens préventifs. Dès lors il ne pourrait être question d'interdire la fabrication ou la vente de ces moyens », of de uitspraak van M. Carton de Wiart, Oud-Minister van Justitie (29) : « ... le projet ... estime qu'il peut exister des raisons d'ordre médical qui justifient l'emploi de ces produits. C'est pourquoi, si le projet interdit l'exposition, la distribution et la publicité des anticonceptionnels, il ne va pas jusqu'à ériger en délit la vente de ces objets ou produits ... ». Nous ne voulons pas que l'art de guérir, que l'enseignement des universités, que la médecine légale soient entravés dans leur liberté et leur développement rationnel... ».

De wet verbiedt evenmin aan een geneesheer op zijn raadpleging anticonceptiva voor te schrijven of inlichtingen te verstrekken omtrent het gebruik van middelen. Dit blijkt o.m. uit het betoog van de Minister van Justitie M. Masson (30). De arts die weigert advies inzake anticonceptie te verlenen kan zich daarom niet verschuilen achter een verbod dat zou zijn opgelegd door de strafwet. Een dergelijke houding kan hem alleen worden ingegeven door een persoonlijke stellingname inzake anticonceptie. De vraag kan wel gesteld in welke mate die dokter hierdoor tekort schiet aan zijn ambtelijke taak en plicht de patiënte volledig voor te lichten (30). Hetzelfde probleem stelt zich voor de apotheker die weigert anticonceptiva te verkopen. Hoewel hij niet wettelijk is verplicht om geneesmiddelen of instrumenten af te leveren aan een zieke, rust op hem de morele verplichting — die hem eventueel door de deontologie zou kunnen worden opgelegd (31) — om, vermits hij inzake pharmaceutica over het verkoopsmonopolie beschikt, voorschriften die strekken tot het afleveren van medicamenten en reglementair door de dokter worden opgesteld, uit te voeren. Indien zijn weigering betrekking heeft op het afleveren van mechanische anticonceptiva, eveneens uitdrukkelijk voorgeschreven door een dokter, is de morele plicht naar onze mening dezelfde, althans voor die voorwerpen waarvan de apotheker eveneens het verkoopsmonopolie heeft (32). Weigert de apotheker anticonceptiva af te leveren, waarvoor hij niet over het verkoopsmonopolie beschikt, dan houdt zijn weigering weliswaar een stellingname in tegen anticonceptie, doch zulks kan hem in geen geval worden verweten, omdat de grondwet de vrijheid van opinie waarborgt.

In deze commentaar over art. 383 § 7 SWB dienen tenslotte twee punten vermeld : de Belgische wet is minder streng dan de vroegere Franse wet van 1920 vermits deze zelfs de verkoop van anticonceptiva strafbaar stelde ; het verkopen van anticonceptiva door middel van een automatische verdeler — zoals dit o.m. in de Scandinavische landen en in Nederland gebeurt — zou in België strafbaar zijn, omdat het hier het uitstellen van deze middelen betreft. Wordt de automatische verdeler aangebracht op de openbare weg, dan is art. 386 bis SWB van toepassing. Dit artikel straft met een gevangenisstraf van 6 maanden tot 2 jaar en een geldboete van 1.000 frank tot 5.000 frank (x 30) diegenen die aan minderjarigen (beneden 18 jaar) oneerbare prenten, afbeeldingen of voorwerpen die hun verbeelding kunnen prikkelen verkoopt of uitdeelt, of dergelijke prenten, afbeeldingen of voorwerpen op of aan de openbare weg tentoonstelt.

2. De anticonceptieve propaganda.

Wat de strafbaarheid van de anticonceptieve propaganda betreft, voorziet de wet twee reeksen handelingen die be-

trekking hebben op : « geschriften, al dan niet gedrukt, welke enig middel tot voorkoming van zwangerschap bekend maken, het gebruik daarvan aanprijzen of aanwijzingen verstrekken omtrent de wijze waarop het middel wordt aangeschaft of gebruikt ». Er is hier dus geen sprake meer van voorwerpen, wel van middelen ; evenmin wordt er gesproken over middelen die *exclusief* anticonceptief werkzaam zijn, zodat de alinea's 8 en 9 een veel ruimer toepassingsgebied hebben dan dit het geval is voor de alinea 7. Deze uitbreiding is niet ontsnapt aan de aandacht van de wetgever, zoals blijkt uit de verklaring van M. Destrée (33) : « Le texte ... parle de « moyens », ce qui est encore plus indéterminé ... s'il est interdit de préconiser un moyen quelconque d'empêcher la conception, le texte interdit même les conseils de continence. Mon exemple est absurde, mais son absurdité résulte de la généralité du texte, ... ».

Twee reeksen handelingen met betrekking tot de aldus gedefinieerde « geschriften » worden gevisieerd :

a. *alinea 8* : « ter voldoening van een anders driften, tentoonstellen, verkopen of verspreiden »,

en b. *alinea 9* : « vervaardigen, doen vervaardigen, doen invoeren, doen vervoeren, aan een vervoerder of distributie-agent overhandigen, bekendmaken door publiciteit ».

De strafbaarheid van de eerste reeks handelingen, opgesomd in alinea 8, is ondergeschikt aan het bestaan van winstbejag in hoofde van de auteur. Tijdens de bespreking van deze alinea preciseerde M. Masson, Minister van Justitie, dat hij het inlassen van de woorden « ter voldoening van een anders driften » had voorgesteld met een welbepaald doel : « ... j'introduis une ligne de démarcation qui me paraît bien nette entre le vice qui exploite et la science qui est à la recherche de la vérité et dont on veut faire connaître tous les aspects ». Zodoende werden wetenschappelijke « geschriften » buiten het bereik van de strafwet gesteld, wat ook duidelijk tot uiting komt in de voorbereidende werken van de wet ; « C'est bien l'amour du gain qui inspire généralement ceux qui préconisent la limitation volontaire de la natalité en assurant la diffusion des moyens de la réaliser ... Il faut laisser aux physiologistes, aux médecins, aux économistes, aux juristes la liberté entière d'approfondir, d'exposer et de discuter même publiquement, les problèmes nombreux et complexes que soulèvent les questions de génération, de natalité, d'hygiène sexuelle. Mais le législateur ne peut permettre, que sous le couvert, non de la science vraie et désintéressée, mais en réalité pour la satisfaction d'intérêts purement individuels et du plus bas mercantilisme, se répandent dans la masse du peuple, des enseignements qui menacent l'existence même de la race. Pour caractériser le délit, il suffit de considérer à la fois le mobile qui est le lucre et l'effet qui est la démoralisation. Les études scientifiques au contraire procèdent d'un complet désintéressement ... » (34). M. Masson, Minister van Justitie, drukt zich eveneens ondubbelzinnig uit wanneer hij zegt (35) : « On peut penser et dire de la propagation de l'espèce tout ce qu'on veut, ... il n'y aura pas d'infraction. L'utilisation de procédés anticonceptionnels pourra être exposée par les savants sans péril aucun ... ». On peut en préconiser l'emploi, à la condition que ce ne soit pas pour satisfaire les passions, ni dans une intention perverse ... ». Un philosophe, un publiciste, pourront en toute liberté exposer leur manière de voir sur le neo-malthusianisme ... Celui qui divulgue, qui préconise les choses dont nous avons parlé ne pourra pas être atteint dès qu'il parle et agit dans un but ou un intérêt scientifique ou curatif... l'intention perverse sera la cause déterminante des poursuites et dès que cette intention est exclue des discours, des conseils et des avis, dès que celui qui parle ou écrit se prononce sur la matière à un point de vue purement théorique, le juge ne pourra l'atteindre ».

Dus : een dokter of een wetenschapsmens die over anti-conceptie spreekt — zelfs in het openbaar — of die toelichtingen verstrekt over het gebruik van anti-conceptiva is niet strafbaar. Het grondwettelijk recht op de vrije meningsuiting is dus gewaarborgd wat de wetenschappelijke informatie terzake betreft.

Het bezit, het transport of import van de aldus gedefinieerde « geschriften » worden niet door alinea 8 aanzien als strafbare handelingen.

Voor de handelingen gevisieerd in alinea 9, wordt de strafbaarheid afhankelijk gesteld van een welbepaalde voorwaarde : de auteur moet hebben gehandeld met het oog op verhandeling of verspreiding. Dit houdt in dat men bv. voor louter eigen bezit de geschriften gevisieerd in alinea 8 wel mag laten invoeren.

C. Administratieve richtlijnen.

Het bestuur van de douanen en accijnzen heeft overeenkomstig art. 383 SWB ten behoeve van haar diensten richtlijnen opgesteld. Deze luiden als volgt : « Bij invoer van voorwerpen en produkten om zwangerschap te voorkomen, houdt de douane de colli's niet in, maar zendt ze onverwijld door aan de Procureur des Konings voorzien van een omstandig verslag met opgave o.m. van naam en adres van de geadresseerde in België, de aard en de hoeveelheid van de ingevoerde voorwerpen of produkten... » ⁽³⁶⁾. Deze tekst is dus ruimer opgevat dan de strafwet zelf, zodat hij zelfs kan worden toegepast op zendingen, waarvan de Procureur des Konings zal uitmaken dat ze niet onder toepassing van art. 383 SWB vallen.

D. Het probleem van de minderjarigen.

Bij het ontleiden van art. 383 SWB mag niet worden vergeten dat dit artikel voorziet dat, indien de misdrijven hierin omschreven worden gepleegd tegenover minderjarigen, de gevangenisstraf zes maanden tot twee jaar zal belopen en de geldboete 1.000 frank tot 5.000 frank (x 30) bedraagt. Tevens dient er herinnerd aan het bestaan van art. 386 bis ⁽³⁷⁾.

Of een dokter anticonceptiva mag voorschrijven aan minderjarigen en hen hierover advies verlenen, is o.i. een zuiver medisch probleem dat buiten het bereik van art. 383 SWB valt.

De Orde der geneesheren van de provincie Brabant huldigt ook deze stelling : de geneesheer mag, in geweten, oordelen over de opportuniteit van het aanbevelen en voorschrijven van anticonceptiva aan minderjarigen ⁽³⁸⁾.

In Frankrijk werd naar aanleiding van de stemming van de wet Neuwirth fel gediscussieerd over het probleem van het verstrekken van anticonceptiva aan minderjarigen. Ten slotte werd als regel weerhouden dat beneden de 18 jaar een doktersvoorschrift en de ouderlijke machtiging vereist zijn ⁽³⁹⁾.

E. Het deontologisch standpunt.

De anticonceptie — door de wetgever zo wijselijk overgelaten aan de wetenschap en de geneesheren — heeft geen aanleiding gegeven tot het opstellen van enige nationaal geldende deontologische tekst, tenminste tot aan het invoeren van de orale anticonceptie. Het is inderdaad pas op 10 september 1963 dat de Hoge Raad voor het eerst een advies uitbracht inzake anticonceptie, doch beperkt tot de hormonale anticonceptiva. Hij drukte zich als volgt uit : « Aangaande het voorschrijven van stoffen om de ovulatie te remmen is de Hoge Raad van mening dat men in dit geval de regels hoeft te volgen die zich opdringen in het voorschrijven van iedere stof die een bepaalde farmakodynamische uitwerking bezit. Zulke stoffen mogen alleen voorgeschreven worden in het belang van de gezondheid van de persoon die de dokter

komt raadplegen en alleen in die gevallen waar, volgens de mening van de behandelende geneesheer, het voordeel van de therapie of prophylaxis van een pathologische toestand het eventueel schadelijk effect, dat als gevolg van die behandeling zou kunnen voorkomen, overtreft. Aan gezien het hier produkten betreft die maar onlangs in de medische therapie zijn ingevoerd en waarvan dus het effect op lange termijn noodzakelijkerwijze nog niet is nagegaan, zal hier een bijzondere waakzaamheid geboden zijn ». ⁽⁴⁰⁾.

Naar aanleiding van het uitvaardigen van het Koninklijk Besluit van 3-4-70 betreffende de subsidiëring van de centra voor gezinsplanning heeft de Nationale Raad van de Orde der geneesheren stelling genomen betreffende de modaliteiten van de samenwerking van een dokter met een centrum voor gezinsplanning. De Nationale Raad is van oordeel dat de arts in dit centrum wel voorlichting mag verstrekken betreffende een anticonceptieve methode, wat trouwens het hoofdbestanddeel van zijn activiteit zal zijn, maar dat hij geen anovulatoire middelen mag voorschrijven, noch I.U.D. mag plaatsen, maar dat hij zulks aan de behandelende geneesheer moet overlaten ⁽⁴¹⁾.

Deze stellingname kwam in de kijker door een parlementaire vraag van de huidige Minister W. Calewaert dd. 14-7-1971 : « Waarom is het een geconsulteerd geneesheer verboden iets voor te schrijven ? Het is immers niet zeker dat personen die in een centrum ter raadpleging gaan, een behandelend geneesheer hebben. Komt het in die omstandigheden aanvaardbaar voor dat een regel wordt voorgeschreven, die de bevoegdheid van de geconsulteerde geneesheer beperkt ? »

De heer Namèche, toenmalig Minister van Volksgezondheid, verleende het volgend antwoord langs het Bulletin van de Senaat (nr. 41 van 3-8-71) : « Ik heb het inzicht de Raad van de Orde der Geneesheren te onderwerpen over het probleem aangeraakt door de geachte Senator ten einde mij in staat te stellen te onderzoeken welke weerslag dit probleem kan hebben op het gebied van de beroepsethiek. Voor het ogenblik zou ik mij ook willen houden aan de wetsbepalingen zelf die de uitoefening van de geneeskunde regelen en waarvan de uitvoering onder mijn verantwoordelijkheid is geplaatst, namelijk de wetsbepalingen van het Koninklijk Besluit nr. 78 van 10 november 1967. Ik ben van oordeel dat, onder dit oogpunt, het stellen van medische akten door een geraadpleegd geneesheer, in zijnen hoofde, geen inbreuk kan vormen op de bepalingen van deze wetgeving. »

Naar ons weten is het deontologische aspect van de anticonceptie slechts éénmaal in globo in België behandeld geworden, namelijk op een colloquium dat op 4 december 1966 te Luik doorging ⁽⁴²⁾.

II. Reversiebele anticonceptie — de lege ferenda voorgestelde wijzigingen van de wetgeving.

Er zijn reeds verschillende stemmen opgegaan om te betreuren dat de reglementering van de anticonceptie gebeurt door de strafwet, eerder dan door het Ministerie van Volksgezondheid ⁽⁴³⁾ ^(43bis). Daarom werden er dan ook reeds meerdere parlementaire initiatieven genomen strekkende tot wijziging van artikel 383 § 7, 8 en 9 SWB ⁽⁴⁴⁾.

Alhoewel er slechts zeer zelden een veroordeling op basis van voormeld wetsartikel wordt uitgesproken ⁽⁴⁵⁾ en alhoewel het Koninklijk Besluit van 3-4-70 betreffende de erkenning en de subsidiëring van de centra voor prematrimoniale, matrimoniale en gezinsconsultaties ⁽⁴⁶⁾ impliciet de familieplanning als wettelijk toegelaten heeft erkend, achten de promotors van de familieplanning dat artikel 383 voormeld toch nog een ernstige hinderpaal blijft vormen, die zij uit de weg wensen te zien ruimen.

Zij betreuren in de eerste plaats de spijtige assimilatie in art. 383 SWB van de abortuspropaganda en de anti-

conceptionele propaganda, daar waar zij anticonceptie juist beschouwen als een middel tot bestrijding van het groot aantal gevallen van clandestiene abortus.

Zij achten dat een vrije en degelijke informatie inzake anticonceptie elk echtpaar in de mogelijkheid zou stellen de meest aangewezen methode van geboorteregeling te kiezen en dat dit een aanzienlijke vermindering van het aantal criminele abortusgevallen zou met zich brengen.

Om deze vrijheid van voorlichting inzake anticonceptie te verwezenlijken, stelt volksvertegenwoordiger Cudell de afschaffing voor van de alinea's 7, 8 en 9 van artikel 383 van het Strafwetboek.

Zijn eerste voorstel werd reeds ingediend op 8 februari 66⁽⁴⁷⁾ maar ingevolge de ontbinding der Kamers was het vervallen. Op 18 juli 1968 werd het dan ook heringediend⁽⁴⁸⁾.

De Heer Vranckx, Oud-Minister van Justitie, diende amendementen in namens de Regering op 27.12.68 en sub-amendementen op 19.5.70⁽⁴⁹⁾.

De bedoeling van het Regeringsamendement bestond erin de laatste drie alinea's van het bestaande artikel 383 S.W.B. over te hevelen naar een nieuw artikel 383 bis om aldus een einde te stellen aan de aangevochten dubbelzinnigheid van het bestaande artikel 383 S.W.B., dat anticonceptie en abortuspropaganda op gelijke voet behandelt.

De Minister van Justitie oordeelde inderdaad dat het niet nodig was artikel 383 S.W.B. op te heffen om de vrije informatie inzake anticonceptie te verwezenlijken, maar dat het volstond de daarin vervatte verbodsbepalingen op te heffen ten voordele van dokters, apothekers en de leden van de centra voor familieplanning; hij vreesde dat de opheffing van artikel 383 S.W.B. vrije teugel zou laten aan « gewetenloze personen, die zich alleen zouden laten leiden door winstbejag, zonder zich te bekommeren om de fysische, psychologische en sociale gevolgen van de producten die ze op de markt willen brengen ».

Dit risico was ook niet ontgaan aan de aandacht van de indiener van het wetsvoorstel G. Cudell, maar hij had gemeend dat de algemene termen van artikel 383 S.W.B. volstaan om dergelijke misbruiken te beteugelen en dat de reglementering der publiciteit inzake farmaceutische producten ook toepasselijk kan gemaakt worden op anticonceptiva.

Het Departement van Justitie vindt dat artikel 383 niet volstaat om de eventuele misbruiken te beteugelen, als de alinea's 7, 8 en 9 zouden worden afgeschaft; dit blijkt uit de motivering van het regeringsamendement: « De opheffing zonder meer van de drie laatste leden van artikel 383 zou echter tot gevolg hebben dat de aldaar bedoelde daden praktisch niet meer zouden worden beteugeld, aangezien voor de toepassing van de leden 4 en 5 van datzelfde artikel het bewijs moet worden geleverd dat de hier bedoelde geschriften, afbeeldingen of prenten een ontuchtig karakter hebben ».

Het regeringsamendement beoogt dus het behoud van de alinea's 7, 8 en 9 van art. 383 S.W.B., maar hevelt ze over naar een nieuw artikel 383 bis.

In een nieuw artikel 383 ter worden de verbodsbepalingen opgeheven ten gunste van geneesheren, apothekers en centra voor gezinsplanning: « Onverminderd de bepalingen van de wet van 25 maart 1964 op de geneesmiddelen en buiten de gevallen waarin de daden bedoeld in artikel 383 bis tot doel hebben de voldoening van eens anders driften te bevorderen, geldt het in dat artikel gestelde verbod niet de personen die de geneeskunde of de artsnijbereikdkunde uitoefenen. Ze zijn evenmin toepasselijk op de met voorlichtings- en opvoedingsopdrachten belaste leden van verenigingen zonder winstoogmerk die bijzonder met het oog op de voorlich-

ting inzake gezinsopvoeding of de voorbereiding tot het gezinsleven en het huwelijksleven zijn opgericht. Buiten het geval waarin de daden bedoeld in het laatste lid van artikel 383 bis tot doel hebben de voldoening van eens anders driften te bevorderen, geldt het in dat lid gestelde verbod niet voor geschriften die bestemd zijn voor de hiervoren genoemde personen of uitgaan van de in het eerste lid bedoelde verenigingen, zonder winstoogmerk, tot nastreving van hun doelstellingen ».

De opheffing van de verbodsbepalingen mocht dus, volgens het regeringsamendement, geen absoluut karakter krijgen: de toegelaten handelingen worden weer strafbaar indien ze worden gesteld met « het doel de voldoening van eens anders driften te bevorderen ».

Wat opvalt in de motivering van het regeringsamendement is dat het blijkt geeft van waardering voor de opdracht der centra voor gezinsplanning, op een ogenblik waarop deze nog geen officiële erkenning hadden gekregen: « Het lijkt ook logisch dat de verenigingen zonder winstoogmerk die zich met gezinsplanning bezighouden, voor een voldoende uitstraling van hun opdracht hun eigen publicaties kunnen verspreiden. De opvoeders en de maatschappelijke werkers moeten van hun kant de mogelijkheid hebben om, zonder zich aan vervolgingen bloot te stellen, de folders en aanwijzingen die door genoemde verenigingen worden opgemaakt, anders dan in 't geheim te verspreiden. Mochten zich misbruiken voordoen, dan zullen die bestraft worden op grond van de bepalingen die de openbare schennis van de goede zeden beteugelen (leden 4 en 5 van artikel 383), of op grond van het tweede lid van het voorgestelde artikel 383 ter wanneer het oogmerk is de voldoening van eens anders driften te bevorderen, of nog, en met name voor de verenigingen zonder winstoogmerk voor gezinsplanning door hun ontbinding overeenkomstig artikel 18 van de wet van 27 juni 1921 ».

De erkenning van deze centra werd inderdaad verwezenlijkt door het Koninklijk Besluit van 3.4.70. Het sub-amendement van de regering had dan ook enkel tot doel de terminologie van het oorspronkelijk amendement aan te passen aan diegene van het Koninklijk Besluit van 30.4.70.

Tenslotte beogen artikel 3 en 4 van het regeringsamendement de aanpassing van artikel 384 en 386 S.W.B. door verwijzing naar het nieuwe artikel 383 bis.

Op 24 februari 1971 werd een sub-amendement ingediend door Mevrouw De Riemaecker-Legot, voormalig Minister van het gezin⁽⁵⁰⁾. Zij stelde voor, zoals de Regering dit had gedaan, een nieuw artikel 383 bis in te voeren, ter vervanging van de alinea's 7, 8 en 9 van het huidige artikel 383 S.W.B., op te stellen als volgt:

« Met gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en met een geldboete van 26 frank tot 500 frank wordt gestraft:

- hij die voorwerpen of middelen om de zwangerschap te voorkomen tentoonstelt, verspreidt of er reclame of publiciteit rond maakt of doet maken om de verkoop ervan te bevorderen;
- hij die bedoelde voorwerpen of middelen verkoopt in leurhandel, door middel van postbestellingen of van automatische verkoopapparaten ».

Als men deze tekst vergelijkt met die van het huidige alinea 7, dan stelt men vast:

- de term « voorwerpen » is overgenomen, maar daarnaast worden ook « middelen » geïntroduceerd;
- het woord « bijzonder » is weggelaten.

Het resultaat hiervan is dat het voorgestelde amendement een groter toepassingsgebied zou hebben dan het huidige artikel 383 § 7, wat dus een verergering van de beteugeling zou betekenen. Momenteel is de verkoop van voorwerpen die niet exclusief anticonceptief zijn immers

vrij, wat niet meer het geval zou zijn indien het amendement definitief zou aangenomen worden. De voorgestelde tekst is trouwens, in zijn draagwijdte, in zekere mate tegenstrijdig met het doel nagestreefd door de indienster van het amendement, vermits wij in de verantwoording lezen: «... men kan ... niet aanvaarden dat de verkoop van alle middelen zou worden onderworpen aan de controle van geneesheren of van welkdanige vereniging, precies omdat ... de beslissing al of niet contraceptiva te gebruiken, tot de persoonlijke verantwoordelijkheid behoort.»

Indien de bedoeling van de auteur enkel erin bestond al te opdringerige verkoopsmethodes uit te sluiten, dan heeft de voorgestelde tekst nochtans een veel verder strekkende draagwijdte.

Wat ook opvalt bij de lectuur van dit sub-amendement, is het opheffen van elke beteugeling inzake anticonceptionele propaganda, waarvoor de auteur geen verantwoording geeft. In het verslag van de Kamercommissie van Justitie lezen wij trouwens dat een lid van de Commissie de bevestiging heeft gevraagd dat geschriften inderdaad niet door het amendement worden gevisieerd, tenzij zij ongezonde of agressieve publiciteit zouden uitmaken.

Uit hetzelfde verslag vernemen wij dat de Commissie het principe van het sub-amendement van Mevrouw De Riemaeker heeft weerhouden, maar de tekst licht heeft gewijzigd:

1. De termen «voorwerpen of middelen» werden niet behouden, maar werden gewijzigd in «voorwerpen of producten» (In de franse tekst werden de termen «objets ou moyens» van het subamendement, vervangen door de termen «objets ou produits», daar waar in de actuele tekst van artikel 383 S.W.B. de term «moyens» wordt gebezigd).
Het blijkt dat over de te kiezen terminologie een hele discussie is ontstaan in de Kamercommissie van Justitie: Mevrouw De Riemaeker was van oordeel dat de term «objets» een specifieke betekenis heeft, namelijk de chemische en mechanische voorwerpen; een middel daarentegen zou niet noodzakelijk een voorwerp zijn, maar kan b.v. een boek of een zalf zijn; een lid vond dat de term «middelen» een abstracte betekenis heeft en stelde voor de term «producten» aan te wenden, wat de Commissie dan uiteindelijk ook heeft gedaan, niettegenstaande het aandringen van Mevrouw De Riemaeker om de term «middelen» te behouden.
 2. Daar waar in het sub-amendement als handelingen werden gevisieerd: «reclame of publiciteit maken of doen maken», heeft de commissie gemeend dat het begrip publiciteit de reclame dekt, zodat «reclame» werd geschrapt.
 3. Tenslotte is er een redactionele wijziging, zodat uiteindelijk de door de Kamercommissie van Justitie aangenomen tekst ⁽⁵¹⁾ voorziet dat in artikel 383 S.W.B. alinea's 7, 8 en 9 worden opgeheven en vervangen door een nieuw artikel 383 ^{bis} dat dezelfde straffen als nu voorziet voor:
«hij die, ter bevordering van de verkoop, voorwerpen of producten, bestemd om zwangerschap te voorkomen, tentoonstelt, verspreidt of er publiciteit rond maakt of doet maken;
hij die bedoelde voorwerpen of producten verkoopt in leurhandel, door middel van postbestellingen of van automatische verkoopautomaten».
- Daar waar in de huidige tekst van alinea 7 het woord «verspreiden» niet als synoniem geldt voor «verkopen», is dit niet meer zo evident wat de thans aangenomen tekst betreft; het is nochtans duidelijk dat de wetgever wilde dat de verkoop van anticonceptiva vrij zou blijven (dit

wordt trouwens nog eens duidelijk gespecificeerd op blz. 4 van het verslag van de Kamercommissie van Justitie), zodat een tekstuele interpretatie van het nieuw artikel 383 ^{bis} uit den boze zou zijn en het wenselijk ware geweest dat de ware betekenis van «verspreiden» tijdens de debatten ware gepreciseerd.

Daar waar de wetgever zeker een liberalisering beoogd heeft, zal echter een strengere reglementering het gevolg zijn van de tekst van het nieuwe artikel 383 ^{bis}: voorwerpen die niet specifiek anticonceptief zijn, zullen door de nieuwe tekst wél worden gevisieerd. Concreet betekent dit dat, daar waar momenteel, in verschillende droogwarenzaken, zeer discreet de beschikbaarheid van bepaalde anticonceptiva met dubbele hoedanigheid (dus niet exclusief anticonceptief) wordt bekendgemaakt, zonder dat dit aanleiding kan geven tot vervolgingen op basis van artikel 383 S.W.B. § 7, dit bij toepassing van het nieuwe artikel 383 ^{bis} wel strafbaar zal zijn.

Het kan ernstig worden betwijfeld of dit wel de bedoeling van de wetgever is geweest.

Het regeringsamendement werd niet gevolgd in zover het de invoering van een nieuw artikel 383 ^{ter} beoogde.

De Kamercommissie van Justitie heeft zonder enige discussie artikel 3 en 4 van het regeringsamendement wel aangenomen, daar zij enkel een tekstaanpassing beoogden. Het valt echter te betwijfelen of artikel 384 S.W.B. wel toepassing vindt op het actuele artikel 383 § 7. ⁽⁵²⁾ Nu artikel 383 ^{bis} nog enkel handelt over verspreiding van anticonceptiva, was een verwijzing in artikel 384 S.W.B. naar artikel 383 ^{bis} dus niet opportuun. Bovendien is er nog een redactioneel bezwaar: als de commissieleden een dergelijke verwijzing wel noodzakelijk achtten — weliswaar zonder aanduiding van enige reden in het verslag — dan hadden zij aandacht moeten besteden aan de discrepantie in de tekst: artikel 383 ^{bis} spreekt van voorwerpen of producten en artikel 384 spreekt enkel van «voorwerp».

De tekst aangenomen door de Kamercommissie werd ook reeds in openbare vergadering besproken, en wel op 16.5.71.

De debatten waren zeer kort: de verslaggever, de Heer Baudson beperkte er zich toe te vermelden dat de tekst door de Commissie van Justitie met éénparigheid van stemmen was aangenomen geworden; Mevrouw De Riemaeker preciseerde de motivering van haar sub-amendement en de Heer Cudell drukte zijn vreugde uit over de behandeling van zijn wetsvoorstel. Er was geen enkele discussie.

Op 17.5.71 had de stemming plaats, nadat de Heer Charpentier nog het woord had gevraagd om te preciseren dat de «ja» stem die hij zou uitbrengen geen morele beoordeling van de contraceptie impliceerde, maar een blijk was van zijn eerbied voor de vrije meningsuiting. Daarna werd het voorstel aangenomen met éénparigheid van de 162 aanwezige leden.

Het aangenomen wetsvoorstel — aldus wetsontwerp geworden — werd overgezonden naar de Senaat ⁽⁵³⁾.

Intussen was in de Senaat over hetzelfde onderwerp een wetsvoorstel neergelegd: het wetsvoorstel Calewaert dd° 12.11.70 ⁽⁵⁴⁾ was in overweging genomen op 12.1.71 en werd alsdan naar de Commissie van Justitie verzonden.

Door de Kamerontbinding van 1971 is het vervallen, maar het werd door zijn auteur heringediend op 15.12.71 ⁽⁵⁵⁾, in een gewijzigde versie.

Dit wetsvoorstel is in hoofdzaak gesteund op de conclusies van een studie uitgegeven in 1969 door het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudien afhangende van het Ministerie van Volksgezondheid en Gezin, onder de titel «Kennis, gebruik en effectiviteit van anticonceptie in België» van de hand van R. L. Cluquet, W. Bossaert en R. De Caluwe. Deze studie roept de vraag op of het

niet precies de vrees, verwekt door de huidige wettekst is, die pedagogen, sociale werkers, apothekers en geneesheren belet duidelijke voorlichting te verstrekken. Het feit dat de dokter slechts in 10 à 15% van de onderzochte gevallen als informatiebron inzake anticonceptie wordt vermeld stemt inderdaad tot nadenken!

In zijn eerste voorstel beoogde de huidige Minister W. Calewaert de afschaffing van artikel 383 § 7, 8 en 9 en de inlassing, na het huidige artikel 383ter, van een nieuw hoofdstuk VIIbis «Middelen om zwangerschap te voorkomen», dat uitsluitend zou hebben bestaan uit een nieuw artikel 386 quater, dat moest luiden:

«Hij die voorwerpen of middelen bestemd om zwangerschap te voorkomen, verkoopt of verspreidt buiten de tussenkomst van een geneesheer, een apotheker of de onder medisch toezicht staande diensten, centra of instellingen, die een opvoedend of vormingswerk beogen, wordt gestraft met gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en met een geldboete van 26 frank tot 500 frank.»

De auteur van het wetsvoorstel wilde dus de anticonceptie onttrekken aan het hoofdstuk dat het Strafwetboek aan de openbare zedenschennis wijdt; hij beoogde echter niet de afschaffing van artikel 383 alinea's 7, 8 en 9, zodat dit wetsvoorstel eerder het regeringsamendement dan het wetsvoorstel Cudell benaderde, zeker qua intentie.

Bij analyse van de tekst die voor het nieuwe artikel 386 quater werd voorgesteld, viel het op dat:

1) dezelfde terminologie werd gebezigd als in het amendement van Mevrouw De Riemaeker: «voorwerpen of middelen» (terminologie die de Kamer dus heeft verworpen, zoals hoger uiteengezet, en vervangen door «voorwerpen en producten»);

2) het woord «uitsluitend» uit alinea 7 van het huidige artikel 383 SWB niet werd overgenomen wat het toepassingsgebied van de beteugeling geweldig zou uitbreiden;

3) een monopolie wordt gecreëerd ten voordele van dokters, apothekers en centra voor gezinsplanning wat de verspreiding van alle anticonceptiva betreft (deze idee werd formeel door de Kamer verworpen). De tekst zou dus, ware deze in zijn oorspronkelijke redactie aangenomen geweest, de beteugeling in een zekere mate aanzienlijk strenger hebben gemaakt, wat zeker niet de intentie van de auteur was;

4) de anticonceptionele propaganda wordt niet meer beteugeld;

5) noch de tentoonstelling, noch de reclame worden strafbaar gesteld.

Al deze redenen hebben Minister Calewaert er wellicht toegebracht de tekst van zijn heringediend wetsvoorstel aanzienlijk te wijzigen: het beoogt inderdaad nog enkel de volledige afschaffing van artikel 383 alinea's 7, 8 en 9, zodat het thans hetzelfde doel beoogt als het oorspronkelijk wetsvoorstel Cudell.

Op de agenda van de Senaatscommissie van Justitie komen actueel dus en het wetsvoorstel Calewaert en het wetsvoorstel Cudell, geamendeerd en goedgekeurd door de Kamer voor.

Op het wetsontwerp werden sindsdien twee Regeringsamendementen ingediend.

Het eerste amendement⁽⁵⁶⁾ heeft enkel tot doel in de verwijzing naar artikel 383 bis die artikel 384 bevat, de hoger door ons aangehaalde discrepantie te vermijden, door vermelding, naast de term «voorwerp» van de term «product»; dit amendement schijnt de opportuniteit van de verwijzing dus evident te achten en beperkt zich dan ook tot een coördinatie van de terminologie.

Het tweede amendement⁽⁵⁷⁾ benadert, zeer eigenaardig genoeg, de meeste ideeën verrat in het oorspronkelijk wetsvoorstel Calewaert.

De Minister van Justitie stelt inderdaad voor, na artikel 386ter, een nieuw hoofdstuk in het Strafwetboek in te las-

sen «Anticonceptionele voorwerpen en producten».

Artikel 383 alinea's 7, 8 en 9 worden opgeheven en vervangen door twee nieuwe artikels 383 quater en quinquies.

Artikel 383 quater zou luiden:

«Met gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en met geldboete van 26 frank tot 500 frank wordt gestraft: hij die voorwerpen of producten bestemd om zwangerschap te voorkomen, te koop aanbiedt, verkoopt of verspreidt, ofwel reclame maakt om het gebruik of de verkoop daarvan te bevorderen.»

Deze tekst verschilt dus van diegene die door de Kamer uiteindelijk werd weerhouden, op de volgende punten:

— over verkoop in leuhandel of door middel van postbestellingen wordt niet meer gesproken, maar zulks betekent niet dat deze vormen van verspreiding aan elke beteugeling zouden ontsnappen: het zijn immers slechts bepaalde vormen van verspreiding die uiteraard zijn begrepen in de ruime libelering van het nieuwe artikel 386 quater.

— te koop aanbieden, verkopen of verspreiden worden strafbare handelingen, wat voor gevolg heeft dat de beteugeling veel strenger zou worden dan dit nu het geval is: bij toepassing van het huidige artikel 383 § 7 is de verkoop immers niet strafbaar en de reclame is enkel strafbaar als zij de bevordering van de verkoop beoogt, terwijl in het amendement ook de bevordering van het gebruik wordt geviséerd.

— het amendement spreekt van voorwerpen of producten, zonder te preciseren dat ze speciaal anticonceptief moeten zijn, zoals nu vereist wordt voor de toepassing van artikel 383 § 7. Door het weglaten van deze precisering kan tegenover het regeringsamendement hetzelfde bezwaar worden geopperd als tegen het amendement van Mevrouw De Riemaeker en de tekst van het wetsontwerp: alle anticonceptiva worden geviséerd, zodat de beteugeling veel strenger zal worden dan dit nu het geval is (zo zal bv. de verkoop van bepaalde anticonceptiva in droogwarenzaken, die thans buiten de toepassing van artikel 383 § 7 valt, strafbaar worden).

Het valt ernstig te betwijfelen of dit doel werkelijk werd nagestreefd door het amendement.

Het nieuwe artikel 386 quinquies heeft tot doel de verbodsbepalingen van artikel 386 quater op te heffen voor de personen «die door hun studies of opleiding bevoegd zijn om de bevolking terzake doeltreffend bij te staan».

Het artikel zou luiden als volgt:

«Onverminderd het bepaalde bij de wet van 25 maart 1964 op de geneesmiddelen en bij het Koninklijk Besluit nr 78 van 10 november 1967 betreffende de geneeskunst, de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen en de geneeskundige commissies en behalve in het geval dat de in artikel 386 quater bedoelde verkoopaanbieding, verkoop of verspreiding met automaat geschiedt, zijn de in dit laatste artikel gestelde verbodsbepalingen niet van toepassing op de personen die de geneeskunst of de artsenijbereikd kunst beoefenen.

Deze verbodsbepalingen zijn evenmin van toepassing op de voorwerpen, de producten en de daarvoor gemaakte reclame, die voor deze personen bestemd zijn.»

Daar waar het oorspronkelijk wetsvoorstel Calewaert ook een monopolie erkende aan apothekers, artsen en centra voor gezinsplanning, beperkt dit regeringsamendement het monopolie tot artsen en apothekers. Het vroegere regeringsamendement onttrok ook de centra voor gezinsplanning aan verbodsbepalingen.

Welligwaar is een zekere tendens waar te nemen bij de artsen en de apothekers om dit monopolie voor zichzelf op te eisen en alzo een door hen als concurrentie gevoelde actie van de centra voor gezinsplanning te zien beperken.

Voor farmaceutische anticonceptiva beschikken zij echter reeds nu over het monopolie en het is uiteraard nuttig dat zij dit behouden: niemand zal wel durven eisen dat bv. ovulatiereemmende middelen vrij op de markt zouden te koop mogen gesteld worden; voor dit soort anticonceptiva is een doktersvoorschrift vereist en enkel een apotheker heeft de bevoegdheid om een farmaceutisch product af te leveren.

Maar er zijn een hele reeks andere anticonceptiva, die geen farmaceutische producten zijn en waarvoor de apothekers nu geen monopolie hebben, wel integendeel zelfs, want de ervaring van de centra voor gezinsplanning leert dat vele apothekers weigeren zulke anticonceptiva af te leveren (uit persoonlijk bezwaar of omdat ze ten onrechte menen dat ze dan strafbaar zijn!). Aan de apothekers toch het monopolie erkennen zou dus moeten impliceren dat zij ook de plicht krijgen opgelegd alle anticonceptiva, niet farmaceutische inclusief, af te leveren aan elkeen die erom vraagt, met of zonder doktersvoorschrift.

De verkoop met automatische apparaten zou dus strafbaar blijven.

De anticonceptionele propaganda wordt evenmin nog beteugeld en het regeringsamendement geeft daarvoor de volgende motivering:

«Om het diegenen die tot opvoedings- en voorlichtingstaken geroepen zijn mogelijk te maken hun opdracht doeltreffend te vervullen wordt niet alleen de afschaffing van de verbodsbepalingen inzake de geschriften betreffende de bestaande anticonceptiva en het gebruik ervan gehandhaafd, ..., doch wordt er ook voorgesteld het tentoonstellen van deze anticonceptiva toe te laten, met dien verstande, dat zij niet mogen te koop aangeboden worden, tenzij door de geneesheer en de apotheker».

Deze passus toont aan dat de Minister van Justitie de taak van deze centra waardeert, al verleent hij hen geen monopolie, doch deze beslissing is ingegeven door een bekommernis om de volksgezondheid. Het is inderdaad te verwachten of te verhoppen dat het verlenen van een monopolie aan de apotheker, een waarborg qua kwaliteit aan de consument zal verlenen.

De verzwarende omstandigheden van artikel 384 en 386 worden niet meer toepasselijk gemaakt op de overtredingen van artikel 386 quater en quinquies: «Het is inderdaad niet gepast de vervaardiger van anticonceptionele voorwerpen of producten te straffen ingeval van overtreding op artikel 386 quater en quinquies.... De misdrijven rechtvaardigen geen strengere beteugeling wanneer zij gepleegd zijn tegenover minderjarigen».

* * *

Het wil ons voorkomen dat bij de op til zijnde hervorming sommige aspecten van de problematiek niet voldoende aan bod zijn gekomen.

Vermits de wetgever de objectieve voorlichting inzake anticonceptie zo ruim mogelijk wil verwezenlijken (^{57bis}) kan de vraag gesteld worden of de wijziging van de wet — die de schrapping van de anticonceptiva uit de Strafwet zou moeten beogen — het enige middel is om dit doel te bereiken en wij menen van niet:

— alle artsen en toekomstige dokters zouden de juiste draagwijdte van het huidige artikel 383 SWB, zolang het niet is gewijzigd, moeten kennen opdat zij zouden weten dat de taak van informatie inzake anticonceptie in eerste plaats bij hen berust en dat voorlichting verstrekt door een medicus aan de strafwet ontsnapt. In de cursus deontologie en in de professionele mededelingen inzake deontologie zou dit onderwerp in al zijn aspecten alvast kunnen uitgediept worden.

— de apothekers zouden moeten weten dat de verkoop zonder publiciteit niet door de strafwet wordt gevisieerd en dat de verkoop van voorwerpen die niet exclusief anti-

ceptioneel zijn, volledig vrij is. De deontologie der apothekers zou moeten voorzien dat de apotheker niet mag weigeren anticonceptiva af te leveren.

— het monopolie van de aflevering van alle anticonceptiva zou dan aan de apotheker kunnen verleend worden, niet door een strafwet, maar door een reglementering van Volksgezondheid.

— de studie van alle aspecten van de problematiek van de familieplanning zou verplichtend moeten zijn in de opleiding van sociale werkers, leden van het onderwijzend personeel en opvoeders.

— de ongehoorde publiciteit terzake kan worden ingedijkt door een doeltreffende reglementering afhangende van het Ministerie van Volksgezondheid in het kader van de reeds bestaande reglementering van de publiciteit voor farmaceutische producten. Een reglementering afhangende van Volksgezondheid zou dan ook een strengere controle op de hoedanigheid van alle anticonceptiva moeten behelzen; het is inderdaad in het belang van allen dat voorwerpen of producten, die in andere landen, waar wel een goed controlesysteem bestaat, worden geweigerd wegens gebreken of minderwaardige kwaliteit, niet op de Belgische markt van de hand zouden kunnen worden gedaan; dit winstbejag — dat ten koste van de gezondheid kan uitvallen — kan doeltreffend door een goed uitgebouwd controlesysteem worden beteugeld (⁵⁸).

— de verspreiding van de niet farmaceutische anticonceptiva en de reclame ervoor kunnen het voorwerp uitmaken van een reglementering inzake geneeskundige hulpmiddelen.

* * *

III. Irreversiebele anticonceptie.

Naast de gewone anticonceptiva, die reversiebel zijn, kent de geneeskunde ook irreversiebele methodes: de sterilisatie.

Sterilisatie wordt toegepast op louter medische of psycho-sociale indicatie. Een steriliserende operatie kan evenwel ook worden uitgevoerd met het doel permanente irreversiebele anticonceptie te bekomen.

Welke echter ook de motivering moge zijn, het beoogde doel blijft altijd het afschaffen van de «potentia generandi» en daarom behelst sterilisatie steeds een aantasting van de fysische integriteit.

Het is om die reden dat terecht de vraag wordt gesteld of een dokter die een sterilisatie uitvoert, niet het risico loopt onder toepassing van de strafwet te vallen.

Het recht op handhaving van de fysische integriteit is inderdaad een van de meest fundamentele rechten van het individu en wordt dan ook gewaarborgd door de strafwet, die een variatie van sancties voorziet naar gelang de aard, de graad en de gevolgen van de aantasting.

Elk chirurgisch ingrijpen zou dus, in principe, onder toepassing van de strafwet kunnen vallen. Nochtans is dit niet het geval, vanwege de noodwendigheden van de geneeskunde. De noodwendigheid verleent de dokter inderdaad rechten en plichten: een bevoegd arts, die in geweten een beslissing treft, die beantwoordt aan de gegevens van de medische wetenschap, heeft zich niets te verwijten, zelfs al stelt hij een medische daad, die hem, wettelijk gezien, strafbaar zou kunnen stellen; de rechtbanken zullen hem zelfs een immuniteit erkennen (⁵⁹).

Als de arts de regels van de medische wetenschap volgt en handelt uit noodwendigheid, geniet hij dus van een immuniteit ten opzichte van de strafwet.

Dit principe staat in geen enkele tekst opgetekend, maar is gesteund op de algemene beginselen van het recht gecombineerd met het criterium van de «noodwendigheid», die de basis uitmaakt van elke medische daad.

Opdat een medische daad aan de strafwet zou ontsnappen, moet de dokter dus bewijzen dat ze, uit medisch oogpunt beschouwd, noodzakelijk was. Het is uiteraard ook dit principe dat toepasselijk is op de sterilisatie. Alleen die sterilisatie die aan het medisch criterium van de noodzaak beantwoordt, die een therapeutisch doel heeft, valt buiten de strafwet, zodat een sterilisatie die een exclusief anticonceptioneel doel heeft, niet van de immuniteit geniet ⁽⁶⁰⁾.

Een dokter die een sterilisatie toepast, die niet medisch verantwoord is, loopt dus wel het risico te worden vervolgd voor vrijwillige slagen en verwondingen, met de verzwarende omstandigheid van het verlies van een orgaan (art. 398 en 400 strafwetboek). De beweegredenen die de dokter ertoe kan aangezet hebben de sterilisatie toch door te voeren, kan echter altijd door de rechtbank in acht worden genomen, bij bepaling van de straf; een verkeerde appreciatie over het criterium van de noodwendigheid zal anderzijds als verzachtende omstandigheid kunnen gelden. ⁽⁶¹⁾

Terloops dient aangestipt dat de Franse strafwet de castratie als een specifiek misdrijf voorziet (art. 316 code pénal), wat in België niet het geval is.

Tevens dient gepreciseerd dat de betichting «onvrijwillige slagen en verwondingen», de enig mogelijke is, bij uitsluiting van een betichting op basis van artikel 383 § 7, daar dit artikel geen toepassing kan vinden op een dokter die tot sterilisatie overgaat. ⁽⁶²⁾

Kan de toestemming van de patient de dokter dan niet vrijwaren van mogelijke vervolgingen?

Weliswaar is de toestemming niet alleen gewenst, zij is ook noodzakelijk, tenzij hoogdringende omstandigheden de dokter ertoe brengen, om redenen van medische noodwendigheid, in te grijpen op een ogenblik dat de toestemming niet kan worden gevraagd, noch gegeven. ⁽⁶³⁾

De dokter die tot sterilisatie overgaat is zich trouwens zeer goed bewust van zijn verantwoordelijkheid en neemt meestal de voorzorg de toestemming te vragen en zelfs van beide echtgenoten, als zijn patient gehuwd is.

Deze toelating kan echter nooit beletten dat de dokter toch zou worden vervolgd als de hoger vermelde criteria niet werden inachtgenomen: door deze voorafgaandelijke toestemming ontsnapt de dokter evenmin aan zijn mogelijk burgerlijke verantwoordelijkheid. ⁽⁶⁴⁾

De toestemming is dus noodzakelijk, maar zeker niet voldoende.

In verband met de toestemming stelt zich nog een ander probleem: is de toestemming van de echtgenoot van de patient die zich wil laten steriliseren wel noodzakelijk? De vraag wordt gemakkelijk gesteld vanuit het standpunt van de vrouw, die de maritale machtiging zou moeten hebben. Dit komt ons echter voor als een eenzijdige benadering van het probleem, vermits niets belet dat het de man is die voor zichzelf de sterilisatie zou vragen. Strikt genomen moet elk individu voor zichzelf die beslissing kunnen nemen en sinds de wet van 30.4.58 behoort de vrouw niet meer tot de rechtsonbekwamen (tenzij voor de louter zakelijke aangelegenheden van het huwelijk en dan nog maar in een mate die functie is van het huwelijksstelsel van de echtgenoten). Daar de sterilisatie uiteraard de voorplantingsmogelijkheid uitsluit zou de andere echtgenoot echter wel een grond van echtscheiding kunnen zoeken in het feit dat een sterilisatie bij de partner gebeurde zonder zijn medeweten, noch goedkeuring. Het probleem van de dubbele toestemming voor gehuwden belangt dus in hoofdzaak hen zelf aan.

Over de irreversiebele anticonceptie bestaat dus geen enkele nationaal geldende tekst die preciseert wat wel en wat niet is toegelaten. Tot voor kort bestond er terzake zelfs geen deontologisch standpunt «expressis ver-

bis» geformuleerd, tenzij een stellingname uitgaande van de Raad van de Orde der Geneesheren van de provincie Luik, die de dokters, die tot sterilisatie willen overgaan, adviseert als volgt te werk te gaan:

— voor elke beslissing genomen vóór het ingrijpen, moet er een voorafgaandelijke consultatie van twee dokters zijn, die een protocol opstellen, waarin de medische redenen worden vermeld; beiden moeten ze dit tekenen en overhandigen aan de Voorzitter van de Raad der Orde.

— voor elke beslissing tot sterilisatie genomen tijdens een chirurgisch ingrijpen (voor andere redenen) wordt de Raad van de Orde verwittigd, zonder dat de naam van de zieke wordt vermeld en mits opstelling van een protocol gedagtekend en ondertekend door twee dokters. ⁽⁶⁵⁾

De provinciale Raad van Brabant heeft ook stelling genomen betreffende drie specifieke gevallen:

— als een gynaecoloog meent te moeten overgaan tot sterilisatie in een geval van zenuwzinking, na advies van een neuroloog, mogen deze beide artsen de sterilisatie uitvoeren, mits zij een gemotiveerd protocol opstellen in drie exemplaren waarvan zij er elk een bewaren; en het derde moeten zij overhandigen aan de Raad. ⁽⁶⁶⁾

— dezelfde regel dient toegepast bij de sterilisatie van een debiel minderjarig meisje aangevraagd door de vader na advies van een commissie van geneesheren ⁽⁶⁷⁾.

— in een uitzonderlijk geval werd de sterilisatie bij de man toegestaan. ⁽⁶⁸⁾

Een circulaire van 30 april 1971 uitgaande van de Raad van de Orde der geneesheren van de provincie Luik, die aan de Nationale Raad van de Orde der geneesheren een vraag tot advies had gericht, stelt de leden in kennis van het ontvangen antwoord. Volgens de resolutie van de Nationale Raad mag sterilisatie slechts worden toegepast op zeer ernstige indicatie, mits de noodzaak ervan bewezen is, indien reversiebele middelen niet kunnen baten en mits de schriftelijke toestemming van beide echtgenoten.

Daarom wordt vereist dat, alvorens tot sterilisatie wordt overgegaan, een rapport zou worden opgesteld en getekend door minstens drie dokters zijnde een gynaecoloog of de chirurg die de ingreep zal verrichten, eventueel de huisarts, bijgestaan door de specialist bijzonder bevoegd betreffende de indicatie, oorzaak van het ingrijpen en een psychopathologist. Dit verslag moet toelaten de patiënt te vereenzelvigen, door de vermelding van de naam of van een dossiernummer; het moet vermelden in welke instelling de interventie zal plaats hebben en het moet worden overgemaakt aan de Provinciale Raad waartoe de dokter, die de ingreep verricht, behoort.

Deze deontologische stellingname maakte het voorwerp uit van een parlementaire vraag dd° 14 juli 1971 van de huidige Minister W. Calewaert, waarop de toenmalige Minister van Volksgezondheid, de Heer Namèche antwoordde dat hij zijn akkoord niet kon betuigen met deze resolutie ⁽⁶⁹⁾.

«Vooreerst betreurt ik het dat de Raad het niet nodig geacht heeft de nadruk erop te leggen dat hier slechts sprake kan zijn van sterilisatie om gezondheidsredenen. Sterilisatie om andere redenen dan redenen van gezondheid is een verminking die, zelfs wanneer de patiënt erom verzocht heeft, onder de bepalingen van het strafwetboek zou kunnen vallen.

Voorts ben ik van mening dat de door de Raad van de Orde voorgeschreven regel de vrije uitoefening van de geneeskunde verhindert en de persoonlijke verantwoordelijkheid van de geneesheer verzwakt.

De verplichte raadpleging van drie specialisten zou daarenboven, voor de patiënt een zodanige psychologi-

sche en materiële hinderpaal zijn dat hij geneigd zou zijn van de operatie af te zien.

Naar mijn mening is het probleem van een zodanig belang dat zijn deontologische aspecten hun beslag hadden moeten krijgen in het kader van de code welke voorzien is bij het artikel 15 van het koninklijk besluit nr. 79 van 10 november 1967 en niet hadden moeten opgeworpen worden ter gelegenheid van een eenvoudige vraag, wat aan de uitvoerende macht haar mogelijkheid heeft ontnomen om de bij hetzelfde artikel bepaalde rol te vervullen. »

* * *

Volledigheidshalve moeten wij nog vermelden dat elke propaganda voor sterilisatie die geen exclusief wetenschappelijk doel zou nastreven wel onder toepassing van artikel 383 § 8 en 9 S.W.B. zou vallen, als de daarin gestelde toepassingsvoorwaarden vervuld zijn.

* * *

Tot slot dient ook nog de aandacht gevestigd op het feit dat de strafrechtelijke en burgerlijke verantwoordelijkheid niet alleen bestaat met betrekking tot de sterilisatie, maar dat dezelfde principes toepasselijk zijn op elke medische daad en dus ook op het plaatsen van een I.U.D..

Indien de dokter deze vorm van reversiebele anticonceptie aan zijn patiënte aanbeveelt en de I.U.D. plaatst, dan valt hij niet onder toepassing van de strafwet, zoals we hoger hebben aangetoond. Indien hij deze louter medische daad echter technisch foutief uitvoert, met het gevolg dat de baarmoeder bv. wordt geschonden, dan kan de dokter zich wel blootstellen aan strafrechtelijke vervolgingen en kan hij ook verantwoordelijk worden gesteld voor de schadelijke gevolgen van zijn fout op basis van de beginselen van het burgerlijk recht.

IV. De toestand in Nederland.

Tot vóór de wet van 28 augustus 1969 ⁽⁷⁰⁾ was het strafbaar middelen tot voorkoming van zwangerschap aan minderjarigen onder de 18 jaar te verstrekken of die middelen openlijk tentoon te stellen of aan te bieden, dit op grond van artikel 240 bis en 451 ter van het S.W.B. Deze laatste artikelen vormden een onderdeel van de zedelijkheidswetten van Minister Regout die in 1911 tot stand waren gekomen.

Op 13 september 1966 werd een wetsontwerp ingediend tot wijziging van artikel 240 bis en tot intrekking van art. 451 ter en het is dit wetgevend initiatief dat aanleiding gaf tot het stemmen van de wet van 28 augustus 1969 ⁽⁷¹⁾, die in werking is getreden op 1 januari 1970.

De vervaardiging, de invoer en de verkoop van anticonceptiva worden wel onderworpen aan toezicht van overheidswege maar dan in het kader van de wet op de medische hulpmiddelen en wat de ovulatieremmende middelen betreft, in het kader van de wet op de geneesmiddelenvoorziening; de anticonceptie wordt dus volledig uit het strafwetboek gelicht, door de wijziging van art. 240 bis.

In de memorie van antwoord aangeboden door M. Polak Minister van Justitie aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, na het verschijnen van het voorlopig verslag, benadrukt deze dat hij volledig de intentie van zijn voorganger, Minister Samkalden, indiener van het wetsontwerp deelde in verband met de opportuniteit van de schrapping uit de strafwet van een verbod tot het verstrekken van anticonceptiva aan minderjarigen. Belangrijk is daarbij de bedenking dat door de strafbepaling de aandacht wordt afgeleid van het werkelijk probleem en dat de eigen rol van de overheid zich moet bepalen tot het subsidiëren en stimuleren van deskundige hulpverlening

en informatie. Art. 451 ter S.W.B. werd dus opgeheven.

Om te beletten dat de doeleinden beoogd door het wetsontwerp zouden doorkruist worden door voorschriften van lagere wetgevers met dezelfde of nog verder gaande strekking dan de bepalingen die in het strafwetboek zouden worden afgeschaft, werd in het oorspronkelijk wetsontwerp voorzien dat er geen provinciale of gemeentelijke verordeningen op dit punt zouden mogen komen. In de loop van de parlementaire besprekingen werd deze idee echter slechts gedeeltelijk gehandhaafd.

Art. 2/3 voorziet inderdaad dat alle bestaande provinciale en gemeentelijke verordeningen met betrekking tot middelen tot voorkoming van zwangerschap vervallen en art. 2/1 voorziet dat er voortaan terzake bij provinciale verordeningen geen bepalingen meer mogen worden vastgesteld.

Daarentegen maakt de wet het voor de gemeenten wel mogelijk om, bij gemeentelijke verordening, de verkoop en de verstrekking van anticonceptiva te verbieden of ze onder beperkingen te regelen buiten de besloten ruimten voor het publiek toegankelijk.

Een zulkdanig verbod of regeling kan zich dus uitstrekken over de verkoop via automaten langs de openbare weg, doch niet over consultatiebureaus ⁽⁷²⁾.

Tijdens de voorbereidende besprekingen tot deze wet was het bestaan van artikel 11 van de drank- en horecawet en de belemmeringen die daaruit konden voortvloeien voor de vrije verspreiding van anticonceptiva schijnbaar aan de aandacht van de wetgever ontsnapt, of tenminste aan de meerderheid van de deelnemers aan het parlementair debat.

Daarom moest op 11 december 1969 een nieuw wetsontwerp worden ingediend strekkende tot aanvulling van artikel 11 van de horecawet.

In die Tweede Kamer zei Minister Polak inderdaad: « Dit wetsontwerp bedoelt alleen de toestand te schepenen, waarvan de Tweede Kamer en ook ik zelf meenden..., dat hij door het vorige wetsontwerp reeds was geschapen. Ik heb toen enige malen gezegd: de verkoop in besloten plaatsen wordt vrij en als voorbeeld heb ik onder andere enige malen de horecabedrijven genoemd. Dit is toen mede aanleiding geweest, dat met één stem meerderheid,... een amendement van de Heer Geertsema, die de verkoop buiten besloten plaatsen ruimer wilde toelaten dan de Regering voorstelde, is verworpen. Bij de behandeling in de Eerste Kamer is daarna gebleken dat ik de horecawet... niet voldoende kende... » ⁽⁷³⁾.

Dit wetgevend initiatief lag aan de basis van de wet van 1 juli 1970 die met terugwerkende kracht eveneens op 11 januari 1971 in werking is getreden ⁽⁷⁴⁾.

Zij heeft dus de wettelijke belemmeringen, die de verkoop van anticonceptiva via automaten in de horecabedrijven in de weg stonden, opgeheven.

Een strafbepaling tegen het maken van reclame voor voorbehoedsmiddelen bestaat in Nederland niet.

De voorschriften voor de Nederlandse etherreclame geven voldoende mogelijkheid om reclame tegen te gaan, waarbij algemeen aanvaarde normen van goede smaak en betamelijkheid zouden overschreden worden en voor de pers geldt de Nederlandse Code voor het Reclamewezen.

Vanzelfsprekend kunnen ook de algemene strafbepalingen tegen de schennis van de goede zeden, toepasselijk zijn als men over de schreef gaat ⁽⁷⁵⁾.

Orale anticonceptiva zijn uitsluitend op voorschrift verkrijgbaar. Voor sterilisatie zijn er geen juridische belemmeringen mits verantwoorde indicatiestelling ⁽⁷⁶⁾.

Mariette VERRYCKEN
Vrederechter

(1) United Nations International Conference on Human Rights, Teheran, 1968.

(2) Men raadplege daarover o.a.:

— Simon, Pierre «Précis de contraception» (Masson, Parijs 1968).

— Thierry, M. - Buyse, G. - Haspels, A.A. «Anticonceptie» (Stafleu's Wetenschappelijke Uitgeversmaatschappij Leiden 1971).

— Desmarez, J.J. «Manuel de médecine légale» Brussel P.U.B.

— Du Jardin, J. «Pourquoi encore réprimer la propagande anticonceptionnelle» R.D.P. 1960-61, p. 759-760.

— Simonin «Médecine légale judiciaire» (Maloine 1955), p. 364.

(2 bis) Kamer van Volksvertegenwoordigers, beknopt verslag dd. 22 maart 1973, p. 447.

(3) Wetsvoorstel Cudell - Kamer van Volksvertegenwoordigers, B.Z. 1968, Dos. 56/1 dd. 18.7.1968.

Wetsvoorstel Calewaert - Senaat 1971-1972 - Doc. 37, dd. 15.12.1971.

(4) Zie (66).

(4 bis) Ook minister Vanderpoorten verklaarde in de Kamer op 22 maart 1973: «Ik heb ervaren dat artsen en juristen niet erg klaar zien in de kwestie van de contraceptiva».

(5) Retroacten vermeld in wetsvoorstel dd. 2.2.1922, Kamer van Volksvertegenwoordigers, nr. 48.

(6) Ibidem.

(7) Document nr. 85 en bijlage dd. 8.7.21.

(8) Parlementaire Handelingen van 22, 23, 29 en 30 maart 1922.

(9) Bijkomstig verslag, document nr. 217.

(10) Senaat 17.5.23, document nr. 140.

(11) Handelingen Senaat, dd. 29.5.1923.

(12) Kamer van Volksvertegenwoordigers, wetsvoorstel dd. 2.2.1922, document nr. 48 in fine.

(13) Handelingen Kamer 2.2.1922, p. 471.

(14) Kamer van Volksvertegenwoordigers, document nr. 48, p. 2 - Handelingen dd° 22.3.1922, p. 460.

(15) De Heren Piérard en Ernest in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zie Handelingen dd° 29.3.1922.

(16) Bijkomstig verslag Briffaut dd° 9.5.22, document nr. 217, p. 2.

(17) In de Kamer ondermeer door M. Piérard (Handelingen dd° 29.3.22, p. 492 en 505), M. Ernest (Handelingen dd° 12.7.22, p. 1683) en E. Vandervelde (Handelingen dd° 12.7.1922, p. 471).

(18) Handelingen dd° 29.3.22, p. 499-501.

(19) Bijkomstig verslag Briffaut, nr. 217, p. 3.

(20) Van Remoortel, Handelingen Kamer dd° 12.7.1922, 1688.

(21) Briffaut, ibidem. Zie ook M. Piérard (ibidem dd° 29.3.22, p. 493) en M. Mathieu (ibidem dd° 30.3.1922, p. 517).

(22) Handelingen Senaat dd° 29.5.1923, p. 964.

(23) Boetstraffelijke Rechtbank Luik 14.10.1924, R.D.P. 25, p. 173; Boetstraffelijke Rechtbank Bergen, derde Kamer, dd. 17.01.1955, J.T. 1955, p. 199.

(24) Marchal-Jaspar «Droit Criminel» I, p. 284, nr. 978. Boetstraffelijke Rechtbank Hoei, dd. 17.1.1964, J.T. 64, p. 349.

(25) Handelingen Kamer dd. 29.3.1922, p. 492.

(26) Hof van Beroep, 6e Kamer, Brussel dd° 18.4.1928, R.D.P. 28, 698. Dit arrest veroordeelt verspreiding van het I.C.D. (Stérilet) en heeft dus geen betrekking op het I.U.D.

(27) Ibidem dd° 29.3.1922, p. 506.

(28) Ibidem dd° 23.3.1922, p. 471.

(29) Ibidem dd° 22.3.1922, p. 460.

(30) Ibidem dd° 23.3.1922, p. 506. Zie ook Carton de Wiart, ibidem, p. 458.

(30 bis) Sommige auteurs menen dat de arts die onvolledige of onjuiste informatie inzake anticonceptie verleent, zijn medische verantwoordelijkheid in het gedrang kan brengen: Ryckmans, Xavier - Meert - Van De Put, Régine «Les droits et les obligations des médecins» Brussel - Larrier 1972.

(31) Wat tot op heden, indien wij goed zijn voorgelicht, niet is gebeurd.

(32) Steriele voorwerpen beschreven door de Belgische Farmacopee.

(33) Kamer dd° 29.3.1922, Annalen, p. 508.

(34) Bijkomstig rapport Briffaut, document nr. 217, p. 3.

(35) Handelingen Kamer dd° 29.3.70, pp. 506-507.

(36) Ministerie van Financiën, Instructie D.L. 73.152 dd° 27.10.61.

(37) Boven geciteerd in verband met het probleem van de automatische verdelers van anticonceptiva.

(38) Mededeling van de Raad van de Orde van de provincie Brabant 1968/1, p. 14-15.

(39) Kornprobst L.: La loi Neuwirth. Presse méd. (Paris), vol. 5 dd° 27.1.68. Rapport Neuwirth, Assemblée Générale, document nr. 328, p. 95 en ss.

(40) Orde der Geneesheren, Provinciale Raad, Antwerpen, Mededelingen dd° 31.12.63.

(41) Ibidem dd° 31.3.71.

(42) Rev. méd. Liège, Vol. XXII, 1967, nr. 23, p. 669.

(43) Tapier, Paul «Aspects Juridiques de la contraception en Belgique» - Cahiers du Libre Examen (U.L.B.) 1963/64, p. 31 ss. - Pas, Herman «De teksten over contraceptiva uit het strafwetboek halen», De Bond 28.5.1971, p. 2.

(43 bis) Op 27 februari 1973 verklaarde de Heer De Saeger, minister van Volksgezondheid en Gezien aan de Kamer-commissie voor Volksgezondheid dat een reglementering inzake de verspreiding van de anticonceptiva en de reclame ervan, door zijn departement werd voorbereid.

digers, B.Z. 1968, Doc. nr. 56/1 dd° 18.7.68. Wetsvoorstel W.

(44) Wetsvoorstel J. Jottrand - Senaat 1966-67, Doc. 317 - Senaat B.Z. 1968, Doc. 33 - Wetsvoorstel G. Cudell - Kamer van Volksvertegenwoordigers, B.Z. 1968, Doc. nr. 56/1, dd° 18.7.68. Wetsvoorstel W. Calewaert - Senaat 1970-71, Doc. nr. 62, dd° 12.11.70.

(45) Voor de periode van 1.1.62 tot 31.12.66 waren er maar vier voor het hele land.

(46) Belgische Staatsblad dd° 17.4.70, p. 3905 - K.B. dd° 28.6.72 tot wijziging K.B. 3/4/70 - Belgisch Staatsblad 23.9.72, p. 10.445.

(47) Kamer van Volksvertegenwoordigers 1965/66, Doc. 133, 1 dd° 8.2.66. Amendementen waren ingediend in de loop van het jaar 1967 door de toenmalige Minister van Justitie P. Wigny en door de h. Lindemans - Kamer 1965/66, Doc. 133, nr. 2 3 en 4.

(48) Kamer van Volksvertegenwoordigers B.Z. 1968, Doc. 56, nr. 1.

(49) Ibidem Doc. 56, nr. 2-3.

(50) Ibidem, Doc. 56, nr. 4.

(51) Verslag van de Heer Baudson - Ibidem, Doc. 56, nr. 5, p. 7.

(52) Du Jardin, J. «Pourquoi encore réprimer la propagande anticonceptionnelle», Rev. dr. pén. 1960-1961, p. 763.

(53) Senaat 70-71, Doc. 441.

(54) Senaat 70-71, Doc. 62.

(55) Senaat 71-72, Doc. 37.

(56) Senaat 1971-72, Doc. 174 dd° 3.2.72.

(57) Senaat 1972-73, Doc. 36 dd° 16.11.72.

(57 bis) Minister Vanderpoorten heeft dit nog op 22 maart 1973 bevestigd «Geleidelijk moeten maatregelen genomen worden om tot een objectieve voorlichting en een ter zake doeltreffende wetgeving te komen».

(58) Dit voorstel werd o.a. ook geformuleerd door Prof. Thiery tijdens het Nationaal interuniversitair symposium gehouden te Brussel op 7 maart 1970 - cfr ook Simon P., «Précis de la contraception» Masson - Paris, p. 58.

(59) Dierkens, R. «Lichaam en lijk» Gent 1962, Die Keure, nr. 179.

Héger - Gilbert, P. Glorieux - «La nécessité, critère de l'acte médical» - Congrès international de morale médicale, Paris 1955.

Grosemans «Considérations juridiques et déontologiques sur les stérilisations opératoires» - Bulletin de la société royale belge de gynécologie et d'obstétrique, p. 512.

Meulders - Klein «Considérations juridiques sur la stérilisation chirurgicale» Annales de droit, Tome XXVII/1/ 67, p. 19.

(60) Grosemans ibidem, p. 528 - Meulders-Klein ibidem, p. 29. Ryckmans, X. - Meert-Van de Put, Régine, op. cit., p. 72.

(61) Meulders-Klein, ibidem, p. 515 die de tegenovergestelde mening vooropgezet door Prof. Schockaert weerlegd.

(62) Meulders-Klein - p. 20-21.

Ryckmans, X. - Meert - Van De Put, R., q. cit., p. 73-74.

(64) Meulders-Klein, q. cit., p. 30-31.

(65) Conrard «Contraception et déontologie» - Colloque interdisciplinaire 4.12.1966 - Revue médicale de Liège, vol. XXII, nr. 23, p. 67.

(66) Mededelingen I/1964.

(67) Mededelingen I/1968.

(68) Mededelingen I/1968.

(69) Bulletin Vragen en Antwoorden Senaat, 1971, nr. 158.

(70) Staatsblad dd. 11.12.1969, nr. 350, p. 810.

(71) Zie blz. 47 bis.

(71 bis) Bijl. Hand. II 65/66, 8725 - Bijl. Hand. II 67/68, 8725 - Bijl. Hand. II 68/69, 8725 - Hand. II 68/69, blz. 2.857-2891, 3139-3153, 3.157-3.158, 3.227-3.228 - Bijl. Hand. I 68/69, 8725 (145, 163, 163 a) - Hand. I 68/69, blz. 971-977.

(72) Ministerie van Justitie, mededelingen van de voorlichtingsdienst dd. 13 maart 1969, nr. 480.

(73) Bijl. Hand. II 69-70, 10.462 dd. 12 mei 1970, p. 3266.

(74) Staatsblad dd. 1.7.1970, nr. 308.

(75) Mededelingen Minister van Justitie - Voorlichtingsdienst 13.3.1969, p. 2.

(76) Treffers P.E.: Recent Medisch Denken, vol. I, p. 85, Stafleu's Wetenschappelijke Uitgeversmaatschappij, Leiden.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 30 november 1972.

Voorzitter : M. Valentin.
Raadsheer-verslaggever : M. Ligot.
Advocaat-generaal : M. Charles.
Advocaten : Mrs. Dassesse en Fally.

Testament. — Inhoud. — Legaat van een som aan twee zusters. — Vooroverlijden van een zuster. — Art. 1044 en 1045 B.W. — Voorrang van de vaststaande wil van de erflater. — Uitlegging. — Extrinsicke elementen. — Geen gezamenlijk legaat met recht van aanwas.

1. De artikelen 1044 en 1045 B.W. zijn slechts een uitlegging van de wil van de erflater en de rechter moet steeds de voorrang geven aan de vaststaande wil van de erflater boven de wettelijk vermoede wil.
2. Bij de uitlegging van een testament wordt het beroep op extrinsicke elementen wettelijk gerechtvaardigd door de beslissing die vaststelt dat, nu de erflaterster haar wil niet volkomen duidelijk te kennen heeft gegeven, deze kan worden nagegaan door niet alleen de tekst zelf van het testament uit te leggen, doch ook de omstandigheden die eraan voorafgegaan zijn, ermee gepaard gingen of erop gevolgd zijn.
3. Krachtens zijn soevereine beoordelingsmacht beslist de rechter wettelijk, dat de omstandigheid dat de erflater had geweigerd een formulering aan te nemen die uitdrukkelijk voorzag in een gezamenlijk legaat met recht van aanwas overeenkomstig het beginsel van art. 1044 B.W., voldoende bewijst dat zij een zodanig legaat niet heeft willen maken.

Beaujot t./ Baumont.

Gelet op het arrest, op 1 april 1971 door het Hof van beroep te Luik gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 967, 969, 1014, 1035, 1039, 1044, 1315, 1318, 1319, 1320, 1322, 1349, 1350, 1352, 1353 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het vaststaat dat Juffrouw Marie Humbert, bij eigenhandig testament van 10 maart 1959, verweerster tot haar algemeen legataris had benoemd onder verplichting een reeks bijzondere legaten uit te voeren, waaronder het legaat voorwerp van het geschil, dat luidt als volgt : « ... 15° Ik vermaak aan de Juffrouwen Alice en Olga Beaujot (eiseres en haar tweelingzuster), samen wonende te Grivegnée, rue Haute Wez 63, een bedrag van tweehonderd duizend frank », dat Juffrouw Olga Beaujot in mei 1961 overleden was en de erflaterster op 4 oktober 1968, en het bestreden arrest onder wijziging afwijzend beschikt op de rechtsvordering van eiseres tot afgifte van het legaat van 200.000 fr. dit is honderd duizend frank meer dan het bedrag dat verweerster erkende haar verschuldigd te zijn, met de overweging dat in dit testament ten voordele van eiseres geen aanwas vastgesteld was op grond, in rechte dat « artikel 1044 van het Burgerlijk Wetboek duidelijk is en dat trouwens hierover tussen partijen geen betwisting bestaat, met betrekking tot zijn werkelijke draagwijdte ; dat de erflaterster haar wil niet volkomen duidelijk te kennen heeft gegeven, deze kan worden nagegaan door niet alleen de tekst zelf van het testament uit te leggen, doch ook de omstandigheden die eraan vooraf gegaan zijn, ermee gepaard gingen of erop gevolgd zijn », en, in feite, dat de erflaterster wanneer zij het thans betwiste legaat opmaakte, vooraf

twee andere formuleringen had onderzocht, die haar notaris had voorgelegd... ; dat een van deze formuleringen uitdrukkelijk voorzag in een gezamenlijk legaat met recht van aanwas, overeenkomstig het beginsel van artikel 1044 van het Burgerlijk Wetboek (...) ; dat het feit, dat de erflaterster veeleer dan deze formulering aan te nemen, een beroep heeft gedaan op de thans betwiste formulering, voldoende bewijst dat zij geen gezamenlijk legaat heeft willen maken aan beide zusters Beaujot, met aanwas, in geval van vooroverlijden van de ene, ten voordele van de andere » en dat de vaststelling dat het overlijden van een van de zusters, de maandelijksse stortingen die Juffrouw Humbert aan haar had gedaan, met de helft werden verminderd « het voorgaand argument bevestigde » ;

terwijl, eerste onderdeel, het tegenstrijdig is achtereenvolgens te verklaren dat artikel 1044 van het Burgerlijk Wetboek duidelijk is en dat de erflaterster haar wil niet volkomen duidelijk had te kennen gegeven in de akte waarbij zij, overeenkomstig lid 2 van deze tekst, bij een en dezelfde beschikking en zonder bepaling van het aandeel van ieder der medelegatarissen, het bedrag van tweehonderd duizend frank aan eiseres en aan haar zuster Olga had vermaakt (schending van artikel 97 van de Grondwet) ; de weigering van de rechter om aan eiseres, na het overlijden van haar zuster, de aanwas toe te kennen, als bepaald bij lid 1 van de tekst, in geval een legaat aan verscheidene personen is gemaakt, op de bepalingen inzake deze aanwas inbreuk maakt (schending van de artikelen 967, 1014, 1035, 1039, 1044, 1349, 1350 en 1352 van het Burgerlijk Wetboek) en het arrest in elk geval niet wettelijk gemotiveerd is (schending van artikel 97 van de Grondwet) ! ;

tweede onderdeel, een testament slechts kan worden uitgelegd op grond van extrinsicke elementen, indien het duister, dubbelzinnig of tegenstrijdig is en dientengevolge op zichzelf de juiste draagwijdte ervan niet vermag te bepalen ; door een beroep te doen op het extrinsicke bewijs, zonder te zeggen in welk opzicht de wilsuiting van de erflaterster, in de betwiste beschikking van haar testament van 10 maart 1959 dat het legaat aan de zusters Beaujot bevat, niet volkomen duidelijk is, de rechter de wettelijke grenzen van zijn beoordelingsmacht overschreden heeft en de bewijskracht van deze akte heeft miskend (schending van de artikelen 967, 969, 1318, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek) en het arrest wegens niet-vaststelling van de door de rechter aan zijn uitleggingsmacht verbonden voorwaarde, niet wettelijk gemotiveerd is (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

derde onderdeel, volgens de gewone en normale betekenis van de bewoordingen die de erflaterster in de betwiste beschikking van het testament heeft gebruikt, gaat het om een gezamenlijk legaat aan de zusters Beaujot, waaraan de wet een vermoede wil tot aanwas toekent, ook al is de vermaakte zaak essentieel deelbaar, zoals geld ; het arrest, door te beslissen dat geen aanwas werd vastgesteld, de bewijskracht van dit testament van Juffrouw Humbert van 10 maart 1959, inzonderheid van clause 15, heeft miskend (schending van de artikelen 1319, 1320, en 1322 van het Burgerlijk Wetboek) ; de omstandigheid dat de erflaterster, in plaats van de formulering aan te nemen van het haar door haar notaris voorgelegd ontwerp om in uitdrukkelijke bewoordingen een gezamenlijk legaat met recht van aanwas te maken, overeenkomstig het beginsel van artikel 1044 van het Burgerlijk Wetboek, haar wil heeft te kennen gegeven met een formulering waaraan deze wettelijke bepaling de waarde toekent van een vermoeden van de wil tot aanwas, in geval van vooroverlijden van een van de gezamenlijke legatarissen, noch logisch (schending van de artikelen 1349, en 1353 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van

de Grondwet), noch wettelijk (schending van de artikelen 1044, 1315, 1349, 1350 en 1352 van het Burgerlijk Wetboek) het tegenbewijs van dit vermoeden kan opleveren, waartoe de verweerders gehouden waren :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat de artikelen 1044 en 1045 van het Burgerlijk Wetboek slechts een uitlegging zijn van de wil van de erflater en dat de rechter steeds de voorrang moet geven aan de vaststaande wil van de erflater boven de wettelijk vermoede wil ;

Dat het arrest niet tegenstrijdig is, wanneer het enerzijds zegt dat artikel 1044 duidelijk is en het anderzijds vaststelt dat voor de akte de bedoeling van de erflaterster moet worden nagegaan ;

Dat het arrest, door bij wege van uitlegging van de gezamenlijke wilsbeschikkingen van het testament te beslissen, dat er geen aanwas moest plaats hebben en de redenen hiervan op te geven, geen van de in het middel vermelde wettelijke bepalingen heeft geschonden ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest, bij de uitlegging, het beroep op extrinsieke elementen van het testament wettelijk rechtvaardigt, wanneer het vaststelt dat, zo de erflaterster haar wil niet volkomen duidelijk te kennen heeft gegeven, deze kan worden nagegaan door niet alleen de tekst zelf van het testament uit te leggen, doch ook de omstandigheden die eraan vooraf gegaan zijn, ermee gepaard gingen of erop gevolgd zijn ;

Wat het derde onderdeel betreft :

Overwegende dat de beslissing van het arrest niet onverenigbaar is met de bewoordingen van het testament, daar deze in hun gebruikelijke en normale betekenis niet noodzakelijk wijzen op de bedoeling een aanwas te doen plaats hebben ;

Dat het Hof van beroep krachtens zijn soevereine beoordelingsmacht, op grond van gemotiveerde overwegingen wettelijk heeft beslist dat de omstandigheid dat de erflaterster had geweigerd een formulering aan te nemen die uitdrukkelijk voorzorg in een gezamenlijk legaat met recht van aanwas, overeenkomstig het beginsel van artikel 1044 van het Burgerlijk Wetboek, voldoende bewijst dat zij een dergelijk legaat niet heeft willen maken ;

Dat geen van de onderdelen van het middel kan worden aangenomen ;

Om deze redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Vooroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT. — Zie over het gezamenlijk legaat : R. Dillemans, Testamenten, nrs. 129 en 248.

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 2 maart 1973.

Voorzitter : Ridder de Schaetzen.

Raadsheer-verslaggever : M. De Vreese.

Advocaat-generaal : M. Krings.

Advocaten : Mrs. A. Bayart en A. Houtekier.

Overeenkomst. — Onbenoemd contract. — Bewijsrecht. — Tenietgaan. — Verbreking. — Huurovereenkomst. — Verhuring van kost en inwoning. — Art. 1341 B.W.

Krachtens art. 1107 B.W. zijn de contracten zonder eigen benaming aan de algemene grondregels inzake contracten of verbintenissen uit overeenkomst en namelijk aan de regels inzake bewijs onderworpen.

De wettelijke regels inzake bewijs en namelijk art. 1341 B.W. zijn niet slechts op het tot-stand-komen, maar ook op het tenietgaan en namelijk de verbreking van de overeenkomsten toepasselijk.

Ook in geval van betwisting over de verbreking van een huurovereenkomst door wederzijds akkoord van de partijen zijn de bewijsregels van het gemene recht en namelijk art. 1341 B.W. van toepassing.

Ook indien de onbenoemde overeenkomst in kwestie een verhuring van kost en inwoning was, dan nog zouden de wettelijke regels inzake bewijs en namelijk voormeld art. 1341 op de verbreking van die overeenkomst toepasselijk zijn.

Aerts en Lauwers t./ Delplanque en Mertens.

Gelet op het bestreden arrest op 16 november 1971 door het Hof van beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1341 en 1353 van het Burgerlijk Wetboek.

doordat het arrest beslist dat op 1 december 1961 bij stilzwijgend wederzijds akkoord de overeenkomst ontbonden werd, welke op 1 februari 1961 bij onderhandse akte tussen wijlen Jan Delplanque en de eisers werd aangegaan en waarbij, in afwijking van de bepalingen van de op dezelfde datum tussen voormelde partijen verleden notariële akte, bedongen werd dat de eisers aan gezegde Jan Delplanque zijn leven lang vanaf 1 maart 1961 inwoning en onderhoud zouden verschaffen, dat in veroegding hiervoor Jan Delplanque op 24 september 1963, of eerder bij overlijden, afstand zou doen van een bedrag van 50.000 frank op de som van 70.000 frank welke hij aan de eisers had uitgeleend, alsook van de interesten op dit bedrag van 50.000 frank, en daarenboven 300 frank per week zou betalen tot 24 september 1963 en 75 frank per dag na die datum, en het arrest op grond van deze beslissing het beroepen vonnis bevestigt waardoor verklaard werd dat de kwietschding van 50.000 frank ontleend geld niet tot stand was gekomen en dat de kwietschding van de interesten op gezegde som van 50.000 frank herroepen was, waardoor de eisers veroordeeld werden tot het betalen van die interesten vanaf 1 december 1961 tot en met 1 februari 1971, en het arrest gezegde ontbinding als bewezen beschouwt door het feit dat wijlen Jan Delplanque op 1 december 1961 het huis van eisers verliet, dat geen van de partijen de omstandigheden van dit vertrek uiteenzette, dat na dit vertrek geen enkele inverttoefstelling gebeurde en dat geen spoor te vinden was van enige uitleg welke door wijlen Jan Delplanque zou zijn gegeven ;

terwijl, overeenkomstig de bepalingen van voormelde artikelen van het Burgerlijk Wetboek, de ontbinding door wederzijds akkoord van een overeenkomst met een voorwerp van meer dan 3.000 frank niet bewezen kan worden door loutere feitelijke vermoedens ;

Overwegende dat bij de kwestieuze overeenkomst van 1 februari 1961 de eisers er zich toe verbonden aan wijlen Jan Delplanque zijn leven lang inwonen en levensonderhoud te verschaffen terwijl deze laatste verklaarde hetzij op 24 september 1963 hetzij wanneer hij vóór die datum zou overlijden, aan de eisers een bedrag van 50.000 frank af te staan op een hypothecaire lening van 70.000 frank welke hij diezelfde 1 februari 1961 aan de eisers had toegestaan, en zich daarenboven verbond in vergoeding voor het inwonen en het onderhoud aan de eisers tot 24 september 1963 de som van 300 frank per week, nadien de som van 75 frank per dag te betalen, gestipuleerd zijnde dat, indien alle in de overeenkomst aangegane verplichtingen werden nagekomen, de bij de hypothecaire lening bedongen interest van zeven pct. op voormeld bedrag van 50.000 frank niet diende te worden betaald ;

Overwegende dat deze overeenkomst een contract is zonder eigen benaming ;

Overwegende dat, krachtens artikel 1107 van het Burgerlijk Wetboek, de contracten zonder eigen benaming aan de algemene grondregelen inzake contracten of verbintenissen uit overeenkomst en namelijk aan de regelen inzake bewijs onderworpen zijn ;

Overwegende dat de wettelijke regelen inzake bewijs en namelijk artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek, niet slechts op het tot stand komen maar ook op het te niet gaan en namelijk de verbreking van de overeenkomsten toepasselijk zijn ;

Overwegende dat ook in geval van betwisting over de verbreking van een huurovereenkomst door wederzijds akkoord van de partijen, de bewijsregelen van het gemeen recht en namelijk artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek van toepassing zijn ;

Overwegende dat dienvolgens, ook indien zoals de verweerders stellen de kwestieuze overeenkomst een verhuring van kost en inwoon zou zijn, dan nog de wettelijke regelen inzake bewijs en namelijk voormeld artikel 1341 op de verbreking van die overeenkomst toepasselijk zouden zijn ;

Overwegende dat het arrest derhalve niet vermocht, zonder de artikelen 1341 en 1353 van het Burgerlijk Wetboek te schenden, te beslissen dat de bij onderhandse akte van 1 februari 1961 tussen partijen aangegane verbintenissen bij stilzwijgend wederzijds akkoord waren verbroken, op de enkele grond dat wijlen Delplanque op 1 december 1961 in niet nader bekende omstandigheden de woning van de eisers verliet zonder dat hierop enige ingebrekestelling volgde, en zonder de onmogelijkheid vast te stellen, voor de partijen, zich een schriftelijk bewijs aan te schaffen ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest ;

Beveelt dat melding van dit arrest zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan ; zegt dat erover door de feiten-rechter uitspraak zal worden gedaan ;

Verwijst de zaak naar het Hof van beroep te Gent.

NOOT. — Voor de « bail à nourriture » bezigt Asser-Kamphuisen het woord « kostcontract » (Nederlands Burgerlijk Recht, Derde deel III, « Bijzondere Overeenkomsten », 1960, blz. 686).

Zie over de juridische aard van dit innominatcontract : De Page, V, nr. 352.

C.

RAAD VAN STATE

3e Kamer. - 2 juni 1972.

Kamervoorzitter : M. Coyette.

Staatsraden : MM. Remion en Sarot.

Eerste auditeur : M. Hoeffler.

Advocaten : Mrs. J. Custers, B. Risopoulos,

P. Lambert, P. Ronse en C. Cambier.

Stedebouw en ruimtelijke ordening. — Besluit waarbij de Koning gelast een bijzonder plan te herzien. — Belang voor de gemeente om de nietigverklaring te vorderen. — Herziening voor het bouwen van de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius. — Nationaal belang.

1. *Het feit dat de herziening van een bijzonder plan opgelegd is krachtens een voorschrift uit dat plan, ontnemt de gemeente, die vrij blijft dat plan naar eigen inzichten te herzien, niet het belang dat zij erbij heeft de nietig-*

verklaring te vorderen van een besluit waarbij de centrale overheid die herziening ambtshalve gelast om de uitvoering van werken van landsbelang mogelijk te maken.

2. *Toen de Koning, bij toepassing van art. 43, lid 2, van de wet van 29 maart 1962, de herziening van het bijzonder plan van aanleg voor de Vrijheidswijk te Koekelberg gelastte en zijn beslissing uitdrukkelijk grondde op de vaststelling dat het bouwen van de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius een werk van nationaal belang is, heeft Hij het begrip « werk van nationaal belang » conform de wet uitgelegd. Het blijkt immers uit de in het arrest aangehaalde wetteksten, dat de wetgever de verschillende problemen die met de universitaire expansie gemoeid zijn, zelf tot in bijzonderheden heeft geregeld en dat in ruime mate door het centraal gezag gesubsidieerde werken, waarvan de financiering onderdeel is van een door de wetgever nauwgezet uitgewerkt plan en voor welke uitvoering de Koning ten algemenen nutte mag onteigenen, méér zijn dan werken van provinciaal of gemeentelijk belang en het kenmerk van werken van algemeen belang vertonen.*

Gemeente Koekelberg t./Belgische Staat.

Overwegende dat het bij koninklijk besluit van 17 juli 1953 goedgekeurd bijzonder plan van aanleg voor de « Vrijheidswijk » te Koekelberg een bijzondere zone omvat, die samenvalt met het terrein waarop zich thans de brouwerij « Ixelberg », voorheen « Brasserie de Koekelberg » bevindt ; dat een enquête, waarvan de bevindingen opgetekend zijn in een nota van juni 1970, de redenen opgeeft waarom de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius zich in die zone zouden moeten vestigen ; dat een koninklijk besluit van 21 oktober 1970, met toepassing van artikel 13 van de wet van 29 maart 1962, beslist heeft dat er aanleiding was om het bij koninklijk besluit van 17 juli 1953 goedgekeurd bijzonder plan van aanleg voor de « Vrijheidswijk » te Koekelberg derwijze te herzien, dat de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius er zich kunnen gaan vestigen ; dat dit koninklijk besluit als volgt gemotiveerd is ;

« Gelet op het ontwerp tot vestiging van de Nederlandse universitaire faculteit Sint-Aloysius ;

Overwegende dat uit een ingesteld onderzoek blijkt dat de faculteit, wil ze haar rol ten volle kunnen vervullen, op de gekozen plaats moet worden gevestigd ;

Overwegende dat de voorschriften van het bijzonder plan van aanleg de vestiging van de Nederlandse universitaire faculteit Sint-Aloysius niet toelaten ; dat het dan ook noodzakelijk is dat plan in die zin aan te passen ;

Overwegende dat het bouwen van een universitaire faculteit een werk van nationaal belang is en geen uitstel duldt ;

Overwegende dat de tussenkomende partij betoogt dat de gemeente er geen belang bij heeft, de nietigverklaring van het bestreden besluit te vorderen ; dat zij aanvoert dat, nu de in die bijzondere zone gelegen brouwerij niet langer in bedrijf is, verkaveling en bebouwing aldaar bepaald zullen moeten worden door een nieuw bijzonder plan, krachtens artikel 9 van het bij koninklijk besluit van 17 juli 1953 goedgekeurde plan ; dat zij hieruit besluit « dat het vroegere plan, juist nu het geen waarde meer heeft als nog geldend bijzonder plan, niet kan worden uitgespeeld tegen de bepalingen van het in het tegenwoordige beroep aangeklaagde koninklijk besluit van 21 oktober 1970 », en dat de gemeente zich « inderdaad genoodzaakt zou zien hoe dan ook zelf een nieuw bijzonder plan op te maken » ;

Overwegende dat artikel 2 van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedebouw bepaalt « dat de plannen blijven gelden

totdat zij door andere plannen kunnen worden vervangen na een herziening » ; dat het feit dat de herziening van een bijzonder plan opgelegd is krachtens een voorschrift uit dat plan, de gemeente, die vrij blijft dat plan naar eigen inzichten te herzien, het belang niet ontnemt, dat zij erbij heeft de nietigverklaring te vorderen van een besluit waarbij de centrale overheid die herziening ambtshalve gelast om de uitvoering van werken van landsbelang mogelijk te maken ;

Overwegende dat verzoekster zich in een eerste middel beroept op machtsverschrijding, namelijk schending van artikel 43 van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw, doordat het bestreden besluit steunt op de overweging dat « het bouwen van een universitaire faculteit een werk van nationaal belang is » terwijl, eerste onderdeel, de vestiging van een universitaire faculteit slechts een plaatselijk, ten hoogste een gewestelijk belang in de zin van artikel 43 kan opleveren en terwijl, tweede onderdeel, de Faculteiten Sint-Aloysius tot het privaet vrij onderwijs, niet tot het Rijksonderwijs behoren ; dat zij haar middel als volgt toelicht :

« Reeds als het om de vestiging van een volledige universiteit op deze of gene plaats ging zou het landsbelang daarvan, nu men in België volop aan universitaire decentralisatie toe is, onderwerp van discussie kunnen zijn. A fortiori kan van landsbelang geen sprake zijn ten aanzien van het bouwen van een gewone faculteit, die, overigens met nog andere inrichtingen voor hoger onderwijs, een zeer begrensde streek, en uiteraard niet het hele landsgebied zal bestrijken.

Rechts- noch billijkheidsoverwegingen pleiten ervoor dat een dergelijke erfdiensbaarheid van plaatselijk, zelfs van gewestelijk belang aan een gemeente wordt opgelegd met schending van het beginsel van de gemeentelijke autonomie » ;

Overwegende dat artikel 43, eerste en tweede lid, van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw bepaalt :

« De Koning kan, hetzij op eigen initiatief bij een met redenen omkleed besluit, hetzij op verzoek van een betrokken gemeente, beslissen dat een streek-, gewest- of gemeentelijk plan van aanleg geheel of gedeeltelijk wordt herzien.

Inzake de gemeentelijke plannen van aanleg zal de herziening op initiatief van de Koning echter slechts worden bevolen wanneer die plannen niet meer in overeenstemming zijn met een goedgekeurd streekplan of met een gewestplan of wanneer ze de uitvoering van werken van nationaal belang verhinderen » ;

dat de Koning dus artikel 43, tweede lid, toegepast heeft toen hij op eigen initiatief de herziening van het bijzonder plan van aanleg voor de « Vrijheidswijk » te Koekelberg gelastte en dat hij zijn beslissing uitdrukkelijk gegrond heeft op de vaststelling dat « het bouwen van de Universitaire Faculteiten Sint Aloysius een werk van nationaal belang is » ; dat onderzocht behoort te worden of de Koning het begrip « werk van nationaal belang » conform de wet uitgelegd heeft ;

Overwegende dat de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius voor het verlenen van bepaalde diploma's met universiteiten gelijkgesteld zijn door artikel 37 van de gecoördineerde wetten op de academische graden en het programma van de universitaire examens (wetten van 9 april 1965 en 28 mei 1971) ; dat, dank zij Staatstoelagen, leningen tegen verminderde rentevoet, met name aan die faculteiten, toegestaan kunnen worden ten behoeve van verrichtingen die bijdragen tot het bouwen, uitbreiden, verbouwen en moderniseren van onroerende installaties bestemd voor administratie, onderwijs en onderzoek (artike-

len 6, 7 en 8 bis van de wet van 2 augustus 1960 betreffende de tussenkomst van de Staat in de financiering van de vrije universiteiten en van diverse inrichtingen voor hoger onderwijs en voor wetenschappelijk onderzoek) ; dat de door de Koning voor Rijkuniversiteiten vastgestelde normen toepassing vinden op investeringen van met Staatsbijdragen gefinancierde vrije universitaire instellingen (artikel 6 bis van de wet van 2 augustus 1960) ; dat Staatswaarborg verbonden wordt aan leningen, toegestaan krachtens artikel 6 van de wet van 2 augustus 1960 (artikel 8 van de wet van 2 augustus 1960) ; dat de Koning op verzoek van de in de wet van 2 augustus 1960 bedoelde universitaire instellingen, met name de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius, voor hun rekening en uit hun naam ten algemenen nutte mag overgaan tot ont-eigening van onroerende goederen die nodig zijn voor de afwikkeling van de hierboven beschreven onroerende verrichtingen (artikel 9bis van de wet van 2 augustus 1960) ;

Overwegende dat uit de even aangehaalde bepalingen blijkt dat de wetgever de verschillende problemen die met de universitaire expansie gemoed zijn, zelf tot in bijzonderheden heeft geregeld ; dat in ruime mate door het centraal gezag gesubsidieerde werken, waarvan de financiering onderdeel is van een door de wetgever nauwgezet uitgewerkt plan en voor welke uitvoering de Koning ten algemenen nutte mag onteigenen, méér zijn dan werken van provinciaal of gemeentelijk belang en het kenmerk van werken van nationaal belang vertonen, als vereist is door artikel 43 van de wet van 29 maart 1962 ; dat het middel in zijn eerste onderdeel niet in aanmerking kan komen ; dat de aangehaalde wetsbepalingen mede betrekking hebben op instellingen van het vrij onderwijs ; dat het tweede onderdeel van het middel, als zouden werken slechts van nationaal belang zijn voor zover het om Rijksonderwijs gaat, niet in aanmerking kan komen ;

Overwegende dat verzoeker zich in de tweede plaats beroept op « machtsverschrijding, namelijk schending van artikel 43 van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedenbouw, en hoe dan ook op ontoereikende redengeving, doordat de Koning het bestreden besluit grondt op de vaststelling dat uit een ingesteld onderzoek blijkt dat de faculteit (Sint-Aloysius), wil zij haar rol ten volle kunnen vervullen, op de gekozen plaats moet worden gevestigd », terwijl, eerste onderdeel, die vaststelling, zelfs al strookt zij met de werkelijkheid, niet klemmt want de omstreden bouwwerken niet van nationaal belang kan maken, bij gebreke van welke maatstaf de Koning niet vermag, op eigen initiatief de herziening van een bijzonder plan van aanleg te gelasten », en terwijl, « subsidiair tweede onderdeel, de waarachtigheid van die vaststelling in het geheel niet is aangetoond » ;

Overwegende dat de vaststelling, dat « de faculteit Sint-Aloysius op de gekozen plaats moet worden gevestigd », in de redengeving van het bestreden besluit niet bedoeld is om het nationaal belang van de bouwwerken voor die faculteit aan te tonen, maar om haar vestiging op een wel bepaalde plaats in de gemeente Koekelberg te verantwoorden ; dat het middel, dat op een verkeerde uitlegging van het gekritiseerde motief steunt, niet in aanmerking kan komen ; dat de vestiging van « Sint-Aloysius » te Koekelberg bovendien verantwoord wordt door de feitelijke gegevens die ingezameld zijn tijdens een enquête, waarvan de bevindingen opgetekend zijn in een nota van juni 1970 ; dat verzoekster zich vergenoegt met de bewering dat de waarachtigheid van die feitelijke gegevens in het geheel niet aangetoond is, zonder te trachten de onjuistheid van die gegevens te bewijzen,

Besluit :

Artikel 1.

Het beroep wordt verworpen.

ARBEIDSHOF TE BRUSSEL

Afdeling Antwerpen.

5e Kamer. — 19 februari 1973.

Voorzitter: M. J.R. Rauws.

Raadsheren in sociale zaken: MM. W. Bosteels en De Voecht.

Substituut-generaal: M. E. Wildiers.

Advocaten: Mrs. J. Deprez en A.G. Vaes.

- 1. Collectieve arbeidsovereenkomst. — Partijen. — Neerlegging. — Publicatie.**
- 2. Collectieve arbeidsovereenkomst. — Voordelen voorbehouden aan leden van een enkele vakbond. — Vrijheid van vereniging. — Schending. — Onrechtmatige handeling. — Vergoeding.**

1. Een collectieve arbeidsovereenkomst vóór de inwerking-treding van de wet van 5 december 1968 gesloten tussen één vakbond en één werkgever vormt een volwaardige c.a.o.; zij dient niet neergelegd of gepubliceerd te zijn.
2. De vrijheid van vereniging kan ook door andere gedragingen gekrenkt worden dan deze welke de wet van 24 mei 1921 strafbaar stelt.

Een clause van een collectieve arbeidsovereenkomst waarbij vrij belangrijke pecuniaire voordelen op een absoluut exclusieve wijze voorbehouden worden aan de leden van een bepaalde vakbond, met uitsluiting van de leden van gelijk welke andere vakbond, vormt een ongeoorloofd dwangmiddel tot aansluiting, is strijdig met de openbare orde en dienvolgens nietig.

De werkgever die een dergelijke clause onder de gegeven concrete omstandigheden (zie nader in het arrest) uitvoert ten nadele van bepaalde andere georganiseerde arbeiders, handelt onrechtmatig en dient de berokkende schade te vergoeden. De vergoeding is gelijk aan de premie die in uitvoering van de nietige c.a.o.-clause aan de leden van de bevoorrechte vakbond werd uitgekeerd.

Aerts en cons. t./ N.V. Unie van redding en sleepdienst.

De oorspronkelijke vorderingen ingesteld door de overige eisers in hoger beroep strekten tot de veroordeling van gedaagde in hoger beroep tot betaling aan elke appellant van een eindejaarspremie van 5.000 fr., te verhogen of te verminderen in de loop van het geding, vermeerderd met de vergoedingsintrest vanaf 1 januari 1971, met de gerechtelijke intrest en de kosten;

In de loop van het geding werd het gevorderde bedrag provisioneel per hoofd op 1 fr. gebracht;

Bij vonnis van 24 juni 1971 heeft de eerste rechter, de Arbeidsrechtbank te Antwerpen, de oorspronkelijke vorderingen ontvankelijk maar ongegrond verklaard;

(.....)

Ten aanzien van de feiten:

Op 1 oktober 1955 werd tussen de Union de remorquage et de sauvetage, d.i. geïntimeerde, en de Belgische Transportarbeidersbond, vakgroep binnenvaart, een collectieve arbeidsovereenkomst afgesloten waarbij de arbeidsvoorwaarden van het varende personeel werden geregeld;

Artikel 11 van de overeenkomst kende aan de leden van de vakbond die de collectieve arbeidsovereenkomst had afgesloten op het einde van elk jaar een eindejaarspremie toe. Het bedrag van de premie beliep 100 fr. per dienstjaar, met een minimum van 500 fr. en een maximum van 2.500 fr.

Van 1956 tot 1961 werd door geïntimeerde een globaal premiebedrag aan de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders uitgekeerd naar rato van het aantal leden van

deze vakbond en hun anciënniteit in de onderneming (dossier geïntimeerde, Farde V);

Op 1 juni 1968 werd een nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst tussen de Belgische Transportarbeidersbond en gedaagde in hoger beroep aangegaan. Benevens de arbeidsvoorwaarden, voorziet de overeenkomst in artikel 8 dat aan de leden van de vakbond die de collectieve arbeidsovereenkomst afsluit een eindejaarspremie wordt toegekend van 1.800 fr. per jaar, vanaf het vijfde dienstjaar vermeerderd met een toeslag van 100 fr. per jaar, terwijl voor het elfde dienstjaar een dubbele toeslag gegeven wordt;

In de loop van 1970 wordt meer dan 10 pct van het varende personeel, waaronder eisers in hoger beroep, lid van de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders (cfr. Dossier geïntimeerde, Farde VII);

Ter openbare terechtzitting van 27 november 1972 heeft geïntimeerde erkend dat voornoemde vakbond haar in 1970 nadrukkelijk verzocht heeft de eindejaarspremie voor dat jaar ook aan zijn leden uit te keren.

*Ten aanzien van het recht:***1. Aard van de overeenkomst van 1 juni 1968:**

Zoals de eerste rechter terecht heeft gesteld, is de collectieve arbeidsovereenkomst een akkoord over de arbeidsvoorwaarden gesloten tussen, aan de ene zijde, een of meer werknemerscollectiviteiten en, aan de andere zijde, een of meer werkgevers of een of meer werkgeverscollectiviteiten;

Een dergelijke overeenkomst kon en kan zowel binnen als buiten de schoot van een paritair comité rechtsgeldig worden aangegaan, ook vóór de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités;

De niet algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten gesloten met één werkgever vóór de inwerkingtreding van de wet van 5 december 1968 dienden niet neergelegd of bekendgemaakt te worden (art. 71, Wet 5 december 1968);

De overeenkomst welke op 1 juni 1968 tussen gedaagde in hoger beroep en de Belgische Transportarbeidersbond gesloten werd, vormt dienvolgens een volwaardige en als dusdanig rechtsgeldige collectieve arbeidsovereenkomst.

2. Continuïteit van de uitkering:

Het is niet bewezen dat de betwiste eindejaarspremie regelmatig vóór 1955 werd uitgekeerd. Sedert 1955 is zij ongetwijfeld uitbetaald eerst op grond van een collectieve arbeidsovereenkomst van 1 oktober 1955 en daarna op grond van de thans aangevochten collectieve arbeidsovereenkomst van 1 juni 1968;

Uit de stukken overgelegd door gedaagde in hoger beroep blijkt dat van 1956 tot 1961 ook het bedrag der premies met betrekking tot de personeelsleden aangesloten bij de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders rechtstreeks aan deze vakbond werd uitgekeerd (farde V, dossier geïntimeerde). Nadien zijn geen bewijzen voorhanden dat de betwiste eindejaarspremie op een werkelijk algemene en permanente wijze werd toegekend aan alle varende personeelsleden of ten minste aan alle georganiseerde arbeiders, ook als zij geen lid waren van de Belgische Transportarbeidersbond.

3. Vrijheid van vereniging:

De vrijheid van vereniging is een grondrecht zowel van het individu als van de vereniging;

De wettelijke grondslagen ervan liggen besloten in artikel 20 van de Grondwet, in de wet van 24 mei 1921 tot

waarborging van de vrijheid van vereniging en in een aantal bij wet goedgekeurde internationale verdragen, waaronder hier dienen vermeld het verdrag Nr. 87 der Internationale Arbeidsconferentie betreffende de vrijheid tot het oprichten van vakverenigingen en de bescherming van het vakverenigingsrecht en het verdrag der I.A.C. Nr. 98 betreffende de toepassing van het recht van organisatie en van collectief overleg ;

Krachtens voormelde wetsbeschikkingen is het individu vrij zich bij een vereniging aan te sluiten, is hij vrij in de keuze van zijn vereniging en mag hij weigeren zich bij gelijk welke vereniging aan te sluiten ; noch de overheid, noch de vereniging zelf, noch enige andere groep of persoon mag deze vrijheid beperken ;

De vereniging harerzijds, en inzonderheid de vakorganisatie, heeft recht op een volledige en vrije ontplooiing, beschermd tegen inmenging van de overheid en van partikuliere groepen en personen ;

De vrijheid van vereniging maakt een grondwettelijk en civiel recht uit en dit recht kan ook door andere gedragingen gekrenkt worden dan deze welke de artikels 3 en 4 van de wet van 24 mei 1921 penaal sanctioneren ;

Dat een handeling niet onder voormelde strafbepalingen valt betekent derhalve niet dat zij ten aanzien van het civiele recht en van de algemene rechtsbeginselen als rechtsgeldig of geoorloofd moet aangezien worden (H. Lenaerts, Maakt het toekennen van voordelen aan georganiseerde werknemers inbreuk op de verenigingsvrijheid en het gelijkheidsbeginsel ?, Arbeidsbl. 1963, 598 ; P. Horion, L'attribution, en Belgique, d'avantages profitant aux seuls syndiqués, Festschrift für H.C. Nipperdey, 1965, dl. II, 262 en 264) ;

In relatie tot de vrijheid van vereniging stellen de rechtspraak en een belangrijk deel van de rechtsleer dan ook dat, met name, de toekenning van voordelen aan georganiseerde werknemers slechts geoorloofd is onder bepaalde voorwaarden, binnen bepaalde grenzen en rekening gehouden met het actuele rechtsbestaan, het sociaal klimaat en de verhoudingen tussen de vakbonden onderling (W.R. Gent, 25 juni 1965, R.W. 1966-67, 1004 ; R.v.St., 3 febr. 1967, J.T. 1967, 814 ; Lenaerts, op. cit. ; Horion, op. cit. ; Diderich, rapport bij R.v.St. 3.2.1967, T.S.R. 1967, 259).

Met betrekking tot onderhavig geding dient vooreerst aangemerkt te worden dat niet het probleem van de voordelen toegekend aan georganiseerde werknemers met uitsluiting van de niet-georganiseerden wordt gesteld, maar wel de kwestie van de geoorloofdheid van het bevoordelen der leden van een bepaalde vakbond met uitsluiting van de leden van een andere vakbond ;

Gedaagde in hoger beroep weigerde immers aan de appellanten, ondanks de nadrukkelijke vraag van hun vakbond, de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders, de toekenning van de eindejaarspremie welke krachtens artikel 8 van de collectieve arbeidsovereenkomst op 1 juni 1968 afgesloten tussen geïntimeerde en de Belgische Transportarbeidersbond, aan de leden van laatstgenoemde vakbond werd uitbetaald voor het jaar 1970 ;

Het is een feit dat de Belgische werknemers, op grond van de vrijheid van vereniging en van de vakbondsvrijheid, een pluralistisch vakbondsstelsel verkozen hebben ;

De fundamentele vrijheid van de werknemers om zich aan te sluiten bij de vakbond hunner keuze dient dan ook rigoureus geëerbiedigd te worden ;

In beginsel maakt het discrimineren tussen de georganiseerde werknemers en tussen hun vakbonden een schending uit van de syndicale keuzevrijheid en van de vakbondsvrijheid ;

Een clausule van een collectieve arbeidsovereenkomst waarbij vrij belangrijke pecuniaire voordelen op een absoluut exclusieve wijze voorbehouden worden aan de leden van een bepaalde vakbond met uitsluiting van de

leden van gelijk welke andere vakbond, vormt een ongeoorloofd dwangmiddel tot aansluiting ;

In casu beschikt artikel 8 van de betwiste collectieve arbeidsovereenkomst dd. 1 juni 1968 dat aan de leden van de Belgische Transportarbeidersbond een eindejaarspremie zal worden toegekend op basis van hun anciënniteit in het bedrijf ;

Volgens gedaagde in hoger beroep en volgens de eerste rechter vestigt deze bepaling volkomen rechtmatig een voordeel dat uitsluitend aan de leden van de Belgische Transportarbeidersbond toekomt, omdat op het ogenblik van het afsluiten van de overeenkomst alle leden van het varend personeel van geïntimeerde bij die vakbond aangesloten waren en deze laatste derhalve de enige representatieve vakbond uitmaakte ;

Het is normaal dat een vakbond die partij is bij een collectieve arbeidsovereenkomst waarin voordelen voor georganiseerde arbeiders voorzien worden, deze voordelen bedingt voor zijn leden. Een dergelijke stipulatie houdt niet in se een schending van de syndicale keuzevrijheid of van de vakbondsvrijheid in ; deze vrijheden komen slechts in het gedrang wanneer de voorbehouden voordelen bedoeld zijn om door alle omstandigheden een exclusiviteit te blijven vormen ;

In onderhavige zaak hebben de beide bij de collectieve arbeidsovereenkomst van 1 juni 1968 betrokken partijen wel degelijk de ten voordele van de leden van de Belgische Transportarbeidersbond bedongen eindejaarspremie als een volstrekt monopolie bedoeld ;

Ten aanzien van gedaagde in hoger beroep blijkt dit uit haar weigering in 1970 aan appellanten, leden van de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders, de door hun vakorganisatie gevorderde eindejaarspremie te betalen, terwijl meer dan 10 pct. van het varend personeel op dat ogenblik lid was van voornoemde centrale welke aangesloten is bij het zeer representatieve Algemeen Christelijk Vakverbond dat vertegenwoordigd is in het nationaal paritair comité voor de binnenscheepvaart tot wiens ressort de activiteit van geïntimeerde behoort ;

Ten aanzien van de Belgische Transportarbeidersbond blijkt dit uit de brieven op 3 september 1971 en 29 december 1971 aan geïntimeerde geadresseerd, waarbij het uitbetalen van eindejaarspremies aan leden van andere vakbonden en zelfs het afsluiten ter zake van een collectieve arbeidsovereenkomst met het Algemeen Christelijk Vakverbond, als een verbreking van de vigerende collectieve arbeidsovereenkomst bestempeld wordt (Farde III, dossier geïntimeerde) ;

Dienvolgens dient vastgesteld te worden dat het bepaalde bij artikel 8 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 1 juni 1968 ten aanzien van vrij aanzienlijke voordelen een volstrekte exclusiviteit voor een bepaalde vakbond beoogt te vestigen. Gezegd artikel vormt dus een inbreuk op de vrijheid van vereniging, is strijdig met de openbare orde en om die reden nietig ;

Het feit dat eisers in hoger beroep zelf als lid van de Belgische Transportarbeidersbond in 1968 en 1969 de kwestieuze eindejaarspremie zouden ontvangen hebben, is ter zake irrelevant evenals het feit dat de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders in 1968 weinig of geen leden in het bedrijf zou gehad hebben.

4. Gevorderde bedragen :

Door aan het bepaalde bij artikel 8 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 1 juni 1968 het karakter van een volstrekt monopolie voor een bepaalde vakbond te geven en dienovereenkomstig te handelen ten nadele van de leden van de Christelijke Centrale van vervoerarbeiders, heeft gedaagde in hoger beroep een ongeoorloofde dwang tot aansluiting bij een bepaalde vakorganisatie uitgeoefend

en de vrijheid van vereniging, zoals die door de wet van 24 mei 1921 en door artikel 20 van de Grondwet gegarandeerd wordt, geschonden;

De onrechtmatige handeling van geïntimeerde heeft de eisers in hoger beroep een schade berokkend gelijk aan het bedrag van de premie die in 1970 betaald werd aan de leden van de Belgische Transportarbeidersbond die eenzelfde anciënniteit in de onderneming als appellanten hadden. Gedaagde in hoger beroep is ertoe gehouden deze schade te vergoeden;

Blijkens de lijsten voor gans haar varende personeel opgesteld door gedaagde in hoger beroep, komt in beginsel aan de navolgende eisers in hoger beroep toe: (Bedragen van 1.980 fr. tot 5.940 fr.).

Rekening houdend met een provisioneel gevorderd bedrag van 3.500 fr., zijn de vorderingen deels gegrond.

Om deze redenen,

Gelet op de rechtsplegingsstukken,

Gezien het gelijkkluidend advies door de h. Wildiers, Substituut-generaal gelezen en neergelegd ter openbare

terechtzitting van 18 december 1972,

Gezien de bepalingen van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken, inzonderheid de artikels 24, 37 en 41,

Het Hof,

Rechtsprekende op tegenspraak,

Alle andere, strijdige of verder strekkende conclusies als ongegrond of niet dienend verwerpende,

Verklaart het hoger beroep van de overige eisers in hoger beroep ontvankelijk en gegrond,

Doet het bestreden vonnis van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen dd. 24 juni 1971 teniet,

Opnieuw wijzende:

Veroordeelt de naamloze vennootschap Unie van Redding en Sleepdienst tot betaling van de navolgende bedragen verhoogd met de vergoedingsintrest vanaf 1 januari 1971: (volgen de bedragen).

NOOT. — Zie het hervormde vonnis van Arrbr. Antwerpen van 24 juni 1971, in R.W., 1971-'72, 1500.

Permanente vertegenwoordiging van België bij de Europese Gemeenschappen

Juridische Informatie nr. 40

In deze informatienota worden de twee volgende arresten van het Hof van Justitie behandeld. Van elk dezer arresten geven we de samenvatting gevolgd van enkele passende beschouwingen.

Zaak 15/71: Firma C. Mackprang jr. te Hamburg tegen de Commissie van de Europese Gemeenschappen. Het beroep wegens nalaten ingesteld tegen de Commissie wordt door het Hof van Justitie als niet ontvankelijk afgezezen.

Zaak 18/71: Commanditaire vennootschap Eunomia di Porro & Co te Milaan tegen het Ministerie van Onderwijs van de Italiaanse Republiek. Het Hof verklaart dat art. 16 van het EEG-Verdrag van rechtstreekse toepassing is in het interne recht van de Lid-Staten.

Zaak 15/71: Firma C. Mackprang Jr. te Hamburg tegen de Commissie van de Europese Gemeenschappen.

A. Inhoud van het geding.

Op 30 januari 1963 publiceerde de « Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel » te Frankfurt/Main in de « Bundesanzeiger » een aanbesteding waarin Algerië onder de Lid-Staten van de EEG werd vermeld. De firma C. Mackprang Jr. ging hierop in en voerde in september en oktober 1963 513.796 kg tarwezemelen uit Algerië in de Bondsrepubliek Duitsland in. Het afgegeven invoercertificaat hield de prefixatie in van de intracommunautaire heffing overeenkomstig art. 2 van de Raadsverordening nr. 19. Bovendien werd erop gewezen dat de Algerijnse herkomst van de waar moest aangetoond worden door middel van een certificaat inzake goederenverkeer model D.D.4. zoals voorgeschreven door de Commissiebeschikking van 17 juli 1962 en de Commissieverordening nr. 86.

De Algerijnse doeanautoriteiten weigerden echter dergelijke certificaten af te leveren waarop de betrokken doeanekantoren te Hamburg niet de intracommunautaire heffing doch de hogere heffing op invoer uit derde landen toepasten. De betrokken firma verzette zich tegen deze beslissingen en verzocht eveneens de additionele bepaling

bij het invoercertificaat nietig te verklaren. Anderzijds verzocht de firma bij brieven van 11 en 14 augustus 1970 de Commissie om een beschikking waarbij de Bondsrepubliek werd gemachtigd en uitgenodigd voor de toepassing van de intracommunautaire heffingen op de door Mackprang verrichte importen andere bewijsmiddelen dan het certificaat D.D.4. te aanvaarden. De Commissie wenste daar niet op in te gaan vermits het toen aanhangige beroep in de zaak 12/70: P. Craeynest tegen de Belgische Staat een dergelijke aangelegenheid betrof. Nadat het Hof in genoemde zaak op 22 oktober 1970 uitspraak had gedaan verzocht de firma Mackprang de Commissie op 11 december 1970 op grond van art. 175 van het E.E.G.-Verdrag « een bijzondere beschikking te geven, waarbij de Lid-Staten worden gemachtigd en verplicht de communautaire regeling toe te passen op de in 1963 verrichte importen van goederen uit Algerië, indien genoegzaam wordt aangetoond dat het produkt inderdaad van Algerijnse oorsprong is ». De Commissie reageerde negatief en wees er o.m. op dat het beroep wegens nalaten niet voldeed aan de voorwaarden van art. 175 al. 3. Hierop diende de firma een beroep in bij het Hof op grond van art. 175. Even voordien echter had de Commissie de regering van de Bondsrepubliek er attent op gemaakt dat het overleggen van een certificaat model D.D.4. voor de toepassing van de intracommunautaire heffing op importen uit Algerië geen aangelegenheid van gemeenschapsrecht was en dat de beslissing omtrent de vereiste documenten onder de bevoegdheid van de Bondsregering viel.

B. Arrest van 26 oktober 1971.

Verzoekster voert aan dat de Commissie, in strijd met de ingevolge art. 155 op haar rustende verplichtingen, zou hebben nagelaten haar beschikking van 17 juli 1962 tot invoering van bijzondere methoden van administratieve samenwerking inzake de toepassing van de in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid ingestelde intracommunautaire heffingen aan te vullen met een handeling waarbij de Lid-Staten worden gemachtigd of gelast worden om ook bij niet-overlegging van het in deze be-

schikking voorgeschreven certificaat van het model D.D.4. de intracommunautaire heffing op in 1963 verrichte importen uit Algerië toe te passen, indien met andere bewijsmiddelen genoegzaam is aangetoond dat de waar inderdaad van Algerijnse oorsprong is.

De Commissie heeft de niet-ontvankelijkheid van het beroep opgeworpen zodat daarover uitspraak wordt gedaan.

Het Hof haalt enkele feitelijke gegevens aan waarbij het vaststelt dat verzoekster in de krachtens art. 175, al. 2 tot de Commissie gerichte uitnodiging en in het inleidend verzoekschrift, duidelijk heeft gesteld dat zij van de Commissie een handeling verlangt ter aanvulling van de beschikking van 17 juli 1962 en gericht tot dezelfde adressaten.

Welnu ingevolge art. 175 kan iedere natuurlijke of rechtspersoon onder de in de 1° en 2° al. vastgestelde voorwaarden bij het Hof zijn bezwaren indienen tegen het feit dat de Commissie in strijd met het Verdrag heeft nagelaten te zijnen aanzien een andere handeling te verrichten dan het geven van een aanbeveling of een advies». De aktie van verzoekster heeft echter ten doel de Commissie te bewegen tot een beschikking van algemene aard en met dezelfde juridische draagwijdte als de beschikking van 17 juli 1962. Zodanige beschikking kan noch naar haar vorm noch naar haar aard worden gekwalificeerd als een handeling die tot verzoekster kon zijn gericht in de zin van art. 175, 3° al.

Gezien de bevoegdheidsverdeling tussen de Gemeenschap en de Lid-Staten zoals deze voortvloeit uit de landbouwregeling ten tijde van de litigieuze importen, mochten bovendien uitsluitend de nationale rechterlijke instanties kennis nemen van vorderingen tot vaststelling van het toepassingsgebied van de beschikking van 17 juli 1962 met betrekking tot importen die, zelfs al zouden zij in aanmerking komen voor de intracommunautaire regeling, afkomstig zijn uit een derde land. In het kader van een dergelijke procedure kan het Hof zich slechts uitspreken wanneer het op grond van art. 177 van het Verdrag wordt aangezocht.

Uitspraak.

Het beroep wordt niet-ontvankelijk verklaard.

C. Beschouwingen.

1. Het bodemgeschil van deze zaak wortelt in de toestand van verwarring die ontstond nadat Algerië onafhankelijk was geworden. In art. 227, lid 2 van het EEG-Verdrag werden de bepalingen opgesomd die van toepassing zouden zijn bij de inwerkingtreding van het Verdrag ten aanzien van Algerië en de Franse Overzeese Departementen. Toen Algerië op 1 juli 1961 onafhankelijk werd, werd de toestand echter onzeker. Sommigen waren van oordeel dat bedoelde verdragsbepalingen verder geldig bleven, terwijl ook redelijkerwijs mocht worden aanvaard dat deze bepalingen t.a.v. Algerië waren vervallen. Aldus gingen de Lid-Staten verschillende stelsels toepassen. Dit was alvast het geval ten opzichte van de landbouwheffingen die werden toegepast op de uit Algerië ingevoerde produkten.

Voor de Duitse «Einfuhr- und Vorratsstelle» gold Algerië als een Lid-staat zodat de intracommunautaire heffingen konden worden toegepast. In de uitvoering van de hierbij geldende administratieve voorschriften ontstonden evenwel de moeilijkheden die tot een tussenkomst van het Hof hebben geleid. De autoriteiten in Algerië waren immers van oordeel dat hun land geen deel uitmaakte van de gemeenschappelijke markt en evenmin een associatieovereenkomst had gesloten zodat zij aan geen enkele administratieve formaliteit van de E.E.G. waren onderworpen. Voor de invoerende firma was dit het begin van haar moeilijkheden.

2. Het verloop van onderhavig geding werd ook beïnvloed door het arrest in de zaak 12/70 : P. Craeynest en M. Vandewalle tegen de Belgische Staat (zie Juridische Informatie nr. 29.). Door bedoeld arrest van 22 oktober 1970 werd uitgemaakt dat aan de importeurs van goederen afkomstig uit een andere Lid-Staat het intracommunautair regiem alleen ten goede kan komen voor de goederen waarvoor het certificaat model D.D.4. werd afgegeven. Vermits Algerië door de Einfuhr- und Vorratsstelle als een Lid-Staat werd beschouwd, was het betwiste certificaat ook verplichtend.

Deze uitlegging van o.m. de bepalingen van de beschikking van de Commissie van 17 juli 1962, moest echter, volgens het schrijven dat de Commissie op 11 maart 1971 aan de Duitse regering heeft gericht, niet geacht worden van toepassing te zijn op de importen uit Algerië. Dit steunde op het feit dat Algerië niet als een Lid-Staat kon worden beschouwd.

Onderhavig arrest, in fine, maakt anderzijds duidelijk dat inzake vorderingen met betrekking tot de toepassing van de Commissiebeschikking op importen afkomstig uit een derde land — zelfs al zouden zij in aanmerking komen voor de intracommunautaire regeling — volgens de toen geldende regeling alleen de nationale rechterlijke instanties bevoegd waren. Dienaangaande zou het Hof alleen bij wijze van prejudiciële beslissing de eventuele uitlegging kunnen bezorgen.

Dit alles laat dus uitschijnen dat de beschikking van 17 juli 1962 niet van toepassing is t.o.v. Algerië, om reden dat het een derde land is, zelfs al zouden de importen uit dit land in aanmerking komen voor een intercommunautaire regeling.

3. Het Hof had in deze aangelegenheid alleen uitspraak te doen over de al of niet ontvankelijkheid van het beroep wegens nalaten, ingesteld op grond van art. 175.

In Juridische Informatie nr. 20 hebben we naar aanleiding van het arrest in de gevoegde zaken 10 en 18/68 : Società «Eridania» Zuccherifici Nazionali te Genua en andere tegen de Commissie der E.G. reeds enkele bijzondere kenmerken van het beroep wegens nalaten belicht. Uit de bepalingen van art. 175, al. 3 hadden we afgeleid dat het beroep van een particulier, jegens wie «een der instellingen van de Gemeenschap heeft nagelaten te zijnen aanzien een andere handeling te verrichten dan het geven van een aanbeveling of advies» uiteraard alleen betrekking kon hebben op een beschikking. Het kwam ons immers niet erg logisch voor een particulier toe te laten een beroep in te stellen tegen een gemeenschapsinstelling die nalaat een verordening of een richtlijn te nemen als men diezelfde particulier in art. 173 belet de onwettigheid van diezelfde handelingen aan te klagen. In meer algemene zin betekent dit dat voor de ontvankelijkheid van een beroep wegens nalaten in regel dezelfde voorwaarden gelden als voor een annulatieberoep.

Het «niet bepalen van haar standpunt» door de betrokken instelling dat aanleiding geeft tot het beroep wegens nalaten wordt dus gekwalificeerd in dezelfde voorwaarden als dit geschiedt voor de aard van de handeling bij een annulatieberoep. Het beroep van een particulier wegens het nalaten vanwege een gemeenschapsinstelling, een verordening of een richtlijn te nemen moet dus alvast worden afgewezen.

4. In onderhavige zaak gaat het om een beschikking en wel bepaald een beschikking gericht aan de Lid-Staten. Dit verplicht ons de meer concrete vraag te stellen of de particulier, uit analogie met art. 173, niet alleen het uitblijven van tot hem gerichte beschikkingen kan aanklagen maar ook het uitblijven, naar de formulering van art. 173, «van beschikkingen die hoewel genomen in de vorm van een verordening, of van een beschikking gericht tot een

andere persoon, hem rechtstreeks en individueel raken». Is i.a.w. voor een particulier de hoedanigheid van indirecte adreessaat der handeling voldoende om een beroep ex art. 175, al. 3 te kunnen instellen of moet integendeel de particulier die de instelling tot handelen uitnodigt tevens de adreessaat van de gevraagde handeling zijn?

In het arrest 15/70: A. Chevally tegen de Commissie heeft het Hof gezegd «dat het begrip handeling welke grond kan opleveren tot een beroep in de artikelen 173 en 175 identiek is, aangezien in beide bepalingen slechts een en dezelfde rechtsgang wordt voorzien». Hieruit mag worden afgeleid dat er inzake de ontvankelijkheid van het beroep geen verschil is te maken tussen de strekking van de twee artikelen zowel wat de aard der handeling als de bestemming der handeling betreft.

Een argument dat ook pleit voor deze stelling vinden we terug in de besluiten van de Advokaat Generaal. Het luidt als volgt: Indien het begrip handeling in de 2 artikelen niet identiek zou zijn dan zou de beroepsmogelijkheid van de particulier verschillen naargelang de houding die de Gemeenschapsinstelling zou aannemen t.o.v. het verzoek om handelen dat deze particulier tot haar heeft gericht. Inderdaad wanneer de instelling op het verzoek zou antwoorden hetzij in positieve zin hetzij in negatieve zin dan zou de particulier hiertegen het beroep van art. 173 kunnen inspannen ook als hij niet de adreessaat van de handeling is doch er wel rechtstreeks en individueel door wordt geraakt. Integendeel als de instelling niet zou reageren dan zou de betrokken particulier niet het beroep van art. 175 kunnen instellen wanneer hij niet de adreessaat van de gevraagde handeling is, zelfs als deze handeling hem rechtstreeks en individueel raakt. Welnu een beroepsmogelijkheid voor de particulier doen afhangen van het al of niet reageren van de gemeenschapsinstelling die tot handelen is uitgenodigd is moeilijk aanvaardbaar.

Als we nu onderhavig arrest nagaan moeten we toegeven dat het zich niet direkt in concreto uitspreekt over het feit of de aan de Commissie gevraagde beschikking, alhoewel gericht tot de Lid-Staten, de betrokken firma rechtstreeks en individueel raakt.

Het Hof gaat immers de handeling na zoals die uit de ontleding der feiten naar voor komt en besluit dat het om een beschikking gaat van algemene aard en met dezelfde juridische draagwijdte als de beschikking van 17 juli 1962. Bedoelde handeling zou zich inderdaad richten tot alle invoerders uit alle Lid-Staten, die goederen uit Algerië importeren, en zou derhalve van verordenende aard zijn. Bijgevolg kon de beschikking reeds door haar aard zelf niet tot de verzoekende firma gericht worden, wat volstond om het beroep als onontvankelijk af te wijzen. Vanzelf was dan ook de vorm, het feit dat de beschikking tot de Lid-Staten was gericht, een reden tot afwijzing. De beschikking kon de betrokken firma onmogelijk rechtstreeks en individueel maken. Deze conclusie is impliciet in het arrest aanwezig.

Als algemeen besluit menen we derhalve te mogen aannemen dat het beroep ex art. 175 voor een particulier aan dezelfde ontvankelijkheidsvoorwaarden is onderworpen als het beroep ex art. 173.

5. Uit onderhavig arrest is ook gebleken dat niet de aard van de handeling waarom de partijen verzoeken en die derhalve hun kwalificatie van het nalaten aanduidt, ter zake bepalend is, maar wel de kwalificatie die na onderzoek door het Hof aan de handeling wordt toegeschreven.

Duidelijker is dit naar voor getreden in het arrest 6/70: G. Borromeo en anderen tegen de Commissie. Verzoekers hadden de Commissie om een besluit verzocht waarin had moeten worden aangegeven welke modaliteiten zij bij het opstellen van pachtcontracten zouden moeten volgen wanneer een daarmee verband houdend nationaal wetsontwerp

kracht van wet zou gekregen hebben. Het Hof oordeelde dat verzoekers in feite om een raad hadden gevraagd omtrent de te volgen gedragslijn in geval er strijd was tussen hun nationale wetgeving en een regel van het gemeenschapsrecht. Dergelijke handeling werd door het Hof als een advies gekwalificeerd. Het beroep werd derhalve niet ontvankelijk verklaard, mede ook om de reden dat de Commissie bij het nemen van de gevraagde maatregel vooraf de verenigbaarheid van het wetsontwerp met het bedrag zou hebben moeten onderzoeken waardoor eveneens sprake zou geweest zijn van een andere maatregel dat wat in art. 175, al. 3 werd bedoeld.

Ook de reeds genoemde zaak 15/70 had als achtergrond dezelfde feitelijke toestand als deze van de hiervoor vermelde zaak. De betrokkene had echter gepreciseerd dat hij om een bevel had verzocht met voor hem bindend karakter zodat de gevraagde handeling te zijnen aanzien een beschikking zou hebben gevormd. Na te hebben aangestipt dat de aard der litigieuze handeling alleen door haar inhoud en strekking wordt bepaald leidt het onderzoek van het Hof noodzakelijkerwijs tot hetzelfde besluit en hetzelfde gevolg.

6. In een recent arrest werd het begrip «nalaten te zijnen aanzien een handeling te verrichten» ook op een ander aspect toegelicht. In de zaak 8/71: Deutscher Komponistenverband e.V. tegen de Commissie verweten verzoekers de Commissie hen niet te hebben willen aanhoren in verschillende procedures die op grond van de art. 85 en 86 van het E.E.G.-Verdrag tegen een andere firma waren ingeleid. Verzoekers hadden aangevoerd in voldoende mate belang te hebben bij deze procedures.

In zijn arrest verklaarde het Hof dat uit de bepaling van art. 175, al. 3 en uit de context, bepaaldelijk van al. 1, blijkt dat met de woorden «heeft nagelaten te zijnen aanzien een handeling te verrichten» in dit artikel wordt bedoeld op een nalaten door zich te onthouden een besluit te nemen of een standpunt te bepalen en niet op het verrichten van een andere handeling dan die welke de betrokkenen wensten of noodzakelijk achtten.

De verzoekers hadden een formele beschikking inzake het horen in de bedoelde procedures op het oog. De Commissie van haar kant verstrekte betrokkenen overeenkomstig de geldende voorschriften van de verordeningen 99/63 en nr. 17 de gelegenheid binnen de voorziene tijdspanne hun schriftelijke opmerkingen te maken. Het Hof oordeelde dat de Commissie in casu niet had nagelaten een besluit te nemen aangaande de vraag van verzoekers ook al verrichtte de Commissie niet de handeling die verzoekers hadden gevraagd.

Zaak 18/71: *Commanditaire vennootschap Eunomia di Porro & C° te Milaan tegen Ministerie van Onderwijs van de Italiaanse Republiek.*

A. Inhoud van het geding.

De wet nr. 1089 van 1 juni 1939 heeft in Italië een progressief recht ingesteld op de uitvoer van voorwerpen van artistiek, historisch, archeologisch of ethnografisch belang. Door dit recht te blijven heffen na 31 december 1961 (einde van de 1° étape van de overgangperiode) had Italië zijn verplichtingen krachtens art. 16 van het EEG-Verdrag geschonden. Aldus werd uitgesproken door het Hof van Justitie in zijn arrest van 10 december 1968 (zaak 7/68: Commissie tegen de Italiaanse Republiek). Bedoelde wet werd nadien niet ingetrokken.

Op 4 maart 1970 voerde de vennootschap Eunomia via de doane te Domodossola een schilderij ter waarde van 500.000 lire uit naar de Duitse Bondsrepubliek. Zij moest een uitvoerrecht betalen van 108.750 lire. Op 2 april 1971

verzocht zij de president van de rechtbank te Turijn om een dwangbevel, ter restitutie van het ten onrechte geïnde bedrag. De president van de rechtbank te Turijn stelde krachtens art. 177 van het EEG-Verdrag (prejudicieel beroep) aan het Hof van Justitie twee vragen om uitlegging in verband met art. 16 van het EEG-Verdrag.

B. Arrest van 26 oktober 1971.

Uit de verwijzingsbeschikking blijkt dat aan de nationale rechter om teruggave was verzocht van wat bij wijze van belasting werd betaald op de uitvoer van een kunstvoorwerp naar een andere Lid-Staat in toepassing van de wet nr. 1089 van 1 juni 1939. In zijn arrest van 10 december 1968 in de zaak 7/68 heeft het Hof uitgemaakt dat deze belasting een heffing is van gelijke werking als een uitvoerrecht, vallende onder het toepassingsgebied van art. 16 van het Verdrag.

Aan het Hof werd gevraagd:

1. Of art. 16 een rechtstreeks toepasselijk voorschrift is, dat op het grondgebied van de Italiaanse Staat sedert 1 januari 1962 rechtstreekse gevolgen teweegbrengt.

2. Zo ja, of dit voorschrift met ingang van die datum voor particulieren, subjectieve rechten jegens de Italiaanse Staat heeft doen ontstaan welke de nationale rechter moet handhaven.

Beide vragen houden nauw met elkaar verband en moeten tezamen onderzocht worden.

Het Hof stelt vast dat volgens art. 9 van het EEG-Verdrag de gemeenschap gegrondvest is op een doeane-unie welke met name het verbod van doeane-rechten en van alle heffingen van gelijke werking in het verkeer tussen de Lid-Staten medebrengt, en dat ingevolge art. 16 de Lid-Staten, uiterlijk aan het einde van de eerste etappe, de tussen hen bestaande uitvoerrechten en heffingen van gelijke werking opheffen.

Voor het geheel der heffingen van gelijke werking als een uitvoerrecht houdt art. 9 juncto art. 16, uiterlijk aan het einde van de eerste etappe, een duidelijk nauwkeurig omschreven toepassingsverbod in, waaraan de Staten geen enkel voorbehoud hebben verbonden in de zin, dat het slechts tot uitvoering zou kunnen komen door een positieve nationale rechtshandeling, of door een tussenkomst van de instellingen van de Gemeenschap. Dit verbod kan naar zijn aard zeer wel rechtstreekse gevolgen teweegbrengen in de rechtsbetrekkingen tussen de Lid-Staten en hun justitiabelen.

Deze bepalingen hebben derhalve vanaf 1 januari 1962 voor de particulieren rechten doen ontstaan die de nationale rechter dient te handhaven en die niet kunnen afstuiten op daarmede strijdige nationale rechtsvoorschriften, ook niet wanneer de Lid-Staat deze niet tijdig heeft ingetrokken.

Uitspraak.

Sedert 1 januari 1962, datum waarop de eerste etappe van de overgangperiode een einde nam, brengt art. 16 van het Verdrag in de betrekkingen tussen de Lid-Staten en de justitiabelen rechtstreekse gevolgen teweeg en doet het ten behoeve van deze laatste rechten ontstaan welke de nationale rechter dient te handhaven.

Beschouwingen.

1. Onderhavig geval is een verder gevolg van het arrest in de zaak 7/68 waarbij werd uitgemaakt dat de door de Italiaanse overheid overeenkomstig de wet nr. 1089 geïnde belasting een heffing uitmaakt van gelijke werking als een uitvoerrecht en dat, overeenkomstig art. 16 van het EEG-Verdrag, bedoelde heffingen moeten worden opgeheven

uiterlijk aan het einde van de eerste etappe (1 januari 1962) (zie arrest 7/68 in juridische informatie nr. 9). Niettemin zijn de Italiaanse doeane-overheden de betrokken wet verder blijven toepassen. Door een exporterende firma werd nu de teruggave gevraagd van de belasting die men haar had doen betalen. Op grond van art. 177 (prejudicieel beroep) werd aan het Hof gevraagd of art. 16 van het EEG-Verdrag van rechtstreekse toepassing is in het interne recht van de Lid-Staten.

De houding van de Italiaanse regering werd ook opnieuw aangevallen door de Commissie (zaak 48/71). Vermits de Italiaanse regering niet de maatregelen heeft genomen welke de uitvoering van het arrest van 10 december 1968 haar oplegde, heeft zij immers art. 177 van het EEG-Verdrag miskend. Een nieuw beroep werd derhalve door de Commissie tegen haar ingesteld.

2. Het probleem van de rechtstreekse toepasselijkheid van de bepalingen van het Gemeenschapsrecht hebben we reeds herhaaldelijk behandeld aan de hand van verschillende arresten van het Hof. Voor wat de rechtstreekse toepasselijkheid betreft van bepalingen van het EEG-Verdrag verwijzen we in het bijzonder naar Juridische Informatie nr. 28, waar we eveneens het beginsel aanhalen welke het Hof in acht neemt om bepaalde verdragsbepalingen te beschouwen als rechtstreekse gevolgen teweeg te brengen in de betrekkingen tussen de Lid-Staten en hun justitiabelen.

Het Hof gaat in onderhavig arrest alleen na of de voorwaarden terzake zijn vervuld. De uitspraak ligt volledig in de lijn van de vroeger ingenomen standpunten. Het volstaat te verwijzen naar de volgende arresten:

1. *Zaak 26/62*: N.V. Algemene Transport- en Expeditie-onderneming Van Gend & Loos tegen de Nederlandse administratie der Belastingen. Art. 12 van het Verdrag dat een verbod inhoudt voor de Lid-Staten onderling nieuwe in- en uitvoerrechten in te voeren of de bestaande te verhogen wordt rechtstreeks toepasselijk verklaard.

2. *Zaak 33/70*: S.p.a. - S.A.C.F. - tegen het Ministerie van Financiën van de Italiaanse Republiek. Art. 13, lid 2 van het Verdrag bevattende de verplichting om tussen de Lid-Staten alle heffingen van gelijke werking als invoerrechten in de loop van de overgangperiode geleidelijk op te heffen, is vanaf het einde dezer periode rechtstreeks toepasselijk.

De gelijkenis met deze en ook nog andere arresten kon geen twijfel laten bestaan dat ook art. 16 diezelfde hoedanigheid bezit.

Deze uitspraak brengt nu normalerwijze mede dat de rechtbank van Turijn moet beslissen tot de teruggave van de door verzoekende firma betaalde belasting.

MEDEDELINGEN

Eerste rechtshistorisch studentencongres « Gerecht in 't Geding. 20 Eeuwen Procesperikelen » te Amsterdam op 5 en 6 april 1973

Te Amsterdam hielden, onder voorzitterschap van de heer F.A.J. Beumer (De Costumieren, Leiden), een vijftal rechtshistorische studentendisputen (De Costumieren, C.R. A.S., Forum Romanum, Salvius Julianus en In de Betouw), verbonden aan de Universiteiten van Leiden, Amsterdam, Utrecht en Nijmegen een studentencongres, dat gewijd was aan de ontwikkeling van vijf zowel qua tijd, plaats en belang uiteenlopende civiele processystemen, alle in meerdere of mindere mate bepalend voor de totstandkoming van de civiele procedure, zoals wij die nu kennen.

Elke unit — een eenvoudige casus van koop en verkoop van roerend goed, waarbij een der partijen wanpresteerde

— werd door de vijf deelnemende dispuuten voorbereid waarin de vraag uitgewerkt werd wat de niet wanpresterende partij dan zou doen : welke processuele middelen haar ten dienste stonden, welke de mogelijke procesgang was om tenslotte deze te toetsen aan de beginselen van het moderne civiele procesrecht, nl. de openbaarheid van de behandeling, het horen van beide partijen, de verplichte procesvertegenwoordiging, de niet — kosteloosheid der procedure en vooral de lijdelijkheid van de rechter, die zo kenmerkend is voor de civiele procedure.

In een logisch en chronologisch uitgebouwde volgorde werden dan achtereenvolgens vijf units behandeld : het klassiek Romeins en Justiniaans recht, de procedure vóór de Leidse schepbank in de 15de eeuw, die vóór de Grote Raad van Mechelen in de 16de eeuw en die voor de schepbank van Nijmegen in de 17de eeuw. In deze uitgebalanceerde structuur ontbrak alleen het voor de civielrechtelijke procedure zo belangrijke kanonieke recht : als dit niet gebeurd is, kan dat niet de organisatoren in de schoenen worden geschoven.

Op het ogenblik dat het nut en het belang van de rechtsgeschiedenis op de juridische vorming in bepaalde juristenmiddelen aangevochten wordt — in het kader van de meer algemene « in Frage » stelling van het nut van de geschiedenis voor de huidige en de toekomstige maatschappij — was het een zeer gelukkig idee dit congres, dat tot een zeer groot succes is uitgegroeid, te organiseren. Hier werd door de studenten op een verstandige wijze bewezen hoe de rechtsgeschiedenis dient bestudeerd ; niet zoals het dikwijls gebeurt, « de rechtsgeschiedenis om de rechtsgeschiedenis », maar wel functionalistisch nagaan wat en hoe de rechtsgeschiedenis kan bijdragen tot de kennis van het huidige recht.

Daar waar men op de rechtshistorische congressen meestal oudere « gechevronneerde » belangstellenden ontmoet, was dit congres o.i. zeer belangrijk, vooral dan vanwege de zeer grote belangstelling vanwege de studentenjuristen waaronder negen uit Leuven. Er waren ook een groot aantal professoren, waaronder academische vertegenwoordigers van de Universiteiten van Antwerpen (U.I.A.), Leuven en Gent. De levendige en vruchtbare discussie bewees de grote belangstelling van de toehoorders.

Belangrijk lijkt ons ook dat gans het congres geconcipeerd en georganiseerd werd door studenten-juristen zelf, gesponsord door hun professoren, waaronder wij vooral Prof. J. Th. De Smidt, van Leiden en Amsterdam, en Prof. A. Stein, van Amsterdam, releveren. Een congrescommissie, waarbij wij vooral de actieve rol van de secretarissen van C.R.A.S. (Amsterdam) Bernard Ides Peeters en Gerard Bondes willen onderstrepen, heeft gedurende een volledig jaar dit congres grondig voorbereid, zodat voor de eerste maal dat de verschillende rechtshistorische dispuuten samen congresseerden alles uiterst gesmeerd liep.

Als besluit trok Prof. Mr. P.A. Stein, hoogleraar burgerlijk en handelsrecht te Amsterdam de lijnen door naar het moderne civiele procesrecht, waarbij hij onderzocht welke historische achtergronden in de bestudeerde casussen bij het huidige procesrecht naverken en in welke mate de procedure van vroeger bijgedragen heeft tot de kennis van het huidige recht. Hieruit bleek dat in dat opzicht in het Romeinse recht vooral de litis-contestatio belangrijk was, maar dat voor het latere recht vooral de procedure gevoerd vóór de Grote Raad van Mechelen een opvallende gelijkenis biedt met de huidige civiele procedure.

Een uitvoerige paper, waarin de vijf units uitgediept zijn weergegeven, mooi verzorgd met de financiële steun van de Amrobank, laat toe blijvend deze uniek-mooie o.l. historische gebeurtenis rustig terug te beleven.

Wij zien verlangend uit naar een nieuwe uitgave van dit geslaagde colloquim. Wanneer in België ?

L. Th. Maes.

Belgische Federatie van vrouwelijke Universitair-gediplomeerden. — Afdeling Antwerpen.

Colloquium

Op zaterdag 12 mei a.s. zal te Antwerpen in het Auditorium van het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven. Minderbroederstraat 22, een colloquium plaats hebben over het onderwerp :

« De ontbinding van het huwelijk en de patrimoniale gevolgen ervan : het statuut van de langstlevende echtgenoot en de echtscheiding. »

PROGRAMMA

9.30 u. Ochtendzitting

- Verwelkoming.
- Mevr. H. Vlieghe-Casman, navorser en assistente V.U.B. « Het statuut van de langstlevende echtgenoot »
- Mr. M. Rood-de Boer, buitengewoon hoogleraar R.U. Utrecht en K.H. Tilburg « De hervorming van de echtscheidingswetgeving in Nederland ».

12.30 u. Lunch

14.00 u. Namiddagzitting

- Mevr. E. Schwarzhaupt, Oud-Minister, Voorzitter van de « Deutscher Akademikerinnenbund »
- « De hervorming van de echtscheidingswet in Duitsland »
- Prof. Dr. J. Pauwels, hoogleraar K.U.L.
- « Het Belgisch echtscheidingsrecht ».
- De Heer P. Vermeylen, Minister van State, hoogleraar V.U.B.
- « De op til zijnde wijzigingen van de Belgische echtscheidingswetgeving ».

17.30 u. Slotwoord

- Moderator : Mevr. M. Verrycken, vrederechter.

De Heer H. Vanderpoorten, Minister van Justitie, heeft bovendien aanvaard het woord te voeren.

Interuniversitair Centrum voor rechtsvergelijking

Professor A.G. Chloros, Decaan van de Faculteit der Rechtsgeschiedenis, University of London King's College, zal een voordracht houden met als onderwerp : « Social and political change and the Common law », op vrijdag 4 mei 1973 te 17.30 u. ten zetel van het Interuniversitair Centrum voor rechtsvergelijking, Jan Jacobsplein 11 te Brussel. Reservatie gewenst (tel. 02/12.05.54).

Voorzorgskas voor advocaten.

De Beheerraad van de Voorzorgskas voor Advokaten nodigt U uit tot het bijwonen van de Algemene gewone vergadering die zal gehouden worden op Zaterdag 12 mei 1973 om 14.30 u. in het Paleis van Justitie te Brussel in de zittingszaal van de Eerste Kamer van het Hof van Beroep.

AGENDA

1. Goedkeuring van het proces-verbaal van de algemene vergadering van 15 april 1972.
2. Verslag van de Raad van Beheer.
3. Goedkeuring van de rekeningen van het dienstjaar 1972 en voordracht van de begroting voor het komende dienstjaar.
4. Ontlasting van de beheerders.
5. Statutaire benoemingen.
6. Allerlei.

Volgens artikel 28 van de Statuten is de algemene vergadering samengesteld uit al de leden van de vereniging die aan hun statutaire verplichtingen voldaan hebben.

De leden van de vereniging die verhinderd zouden zijn de vergadering bij te wonen en die wensen zich te laten vertegenwoordigen, kunnen daartoe een volmacht verlenen aan een ander lid. Deze volmacht moet geen bijzondere vorm hebben en kan afgegeven worden aan het bureau van de vergadering.

Het aantal stemmen waarover de mandataris kan beschikken is beperkt tot tien (artikel 32 van de Statuten).

Wij rekenen op uw aanwezigheid en verzoeken U te aanvaarden, Geacht Lid, de betuiging van onze gevoelens van hoogachting.

Voor de Beheerraad
De Voorzitter,
R. Van Roye.

TIJDSCHRIFTEN

Omnilegie, jaargang 1973 - nr. januari.

Rechtspraak.

Tijdschrift van de Vrederechters, jaargang 1973 - nr. 2

Rechtspraak. — Bibliographie. — Rechtspraak : beknopte inhoud.

Europees vervoerrecht, jaargang 1973 nr. 2.

R. H. Mankiewicz, Irrégularité des documents de transport prescrits par la Convention de Varsovie. — J. Naveau, Aspects juridiques de la coopération en transport aérien. — I. H. Ph. Diederiks-Verschoor, Enige beschouwingen ten aanzien van de aansprakelijkheid van de vervoerder in lucht- en zeerecht. — L. Van Huffel, Bilan de la politique commune des Transports de la CEE en 1972. — Rechtspraak.

Nederlands Juristenblad, jaargang 1973 - nr. 15.

Mr. van Lelyveld, De guerrillastrijder in het recht. — Mr. Ton Lenssen, Legitimiteit van experimentele wetgeving. — Prof. dr. H.P. Hoefnagels, Structuur- of incidentcriminaliteit. — Mr. dr. H.A.H. Baronesse van Till-d'Aulnis de Bourouil, Is gedwongen abortus mogelijk? — Mr. R.P.W. Frima, Art. 29 Wet Omzetbelasting 1968 en faillissementen en surséances van betaling. — Rechtspraak.

Ars Aequi, jaargang 1973 - nr. 4.

Romke de Vries, Schadevergoeding wegens het afbreken van onderhandelingen. — Prof. dr. ter Hoeven, De rondedans om de sociologie. — Nicole Wennekers, Hendrik Quint, Anton Kalmthout, Het Systeem-perspectief ziet het wel zitten. — Reacties. — Rechtsvraag. — Boekaankondigingen. — Tijdschriften. — Witte stukken. — Wetgeving. — Jurisprudentie. — Ad valvas.

Tijdschrift voor Europees en Economisch recht, jaargang 1973 - nr. 2/3.

Berichten van de redactie. — Mr. R.C. van Houten en Mr. F.H.M. Possen, Nederlandse jurisprudentie betreffende de totstandkoming van een Europese economische orde. — Mr. J. M. M. Tromm (redacteur), Nederlandse jurisprudentie betreffende de totstandkoming van een Europese economische orde. — Prof. mr. P. Verloren van Thermaat, Rechtspraak over de problemen in verband met de opbouw van een Europese economische orde. — Boekbespreking.

Vennootschappen, Verenigingen en Stichtingen, jaargang 1973

Supplement 20.

Journal des tribunaux, jaargang 1973. - nr. 4824.

Raymond Vander Elst, L'unification des règles de conflit de lois dans la C.E.E. — Jurisprudence. — Chronique judiciaire.

Revue de droit penal et de Criminologie, jaargang 1973 - nr. 6.

V. Van Honsté, Réflexions sur la lutte contre la criminalité grave. — Chronique étrangère. — Informations. — Chronique. — Bibliographie. — Revues. — Droit pénal social. — Jurisprudence.

Revue Generale des Assurances et des responsabilités, jaargang 1973 - nr. 3.

Rechtspraak over : Voisinage. — Resp. pouv. Publics. — Circ. Routière. — Réparation. — Domm.-intérêts. — Ass. en gen. — Acc. trav. — Ass. maladie-invalidité.

Recueil Dalloz Sirey, jaargang 1973 - nr. 13.

Marie-Antoinette Coudert, La arantie d'éviction dans les ventes commerciales. — Jurisprudence. — Sommaires de jurisprudence. — Informations rapides. — Législation.

nr. 14.

Mlle Y. Lobin, La procédure devant la cour d'appel. — Jurisprudence. — Sommaires de jurisprudence. — Informations rapides. — Législation. — Bibliographie.

Archiv fur Rechts- und Sozialphilosophie, jaargang 1973 nr. 1.

Rudolf Legradic, Sechzehn Thesen über wissenschaftliche Dialektik und dialektische Methode. Ota Weinberger, Topik und Plausibilitätsargumentation. — Thomas M. Seibert, Topik als Problematisierung von Aussagesätzen. Genthesen zu Eike von Savigny: Zur Rolle der deduktiv-axiomatischen Methode in der Rechtswissenschaft. — Paul K. Ryu Seoul. — Helen Silving, Was bedeutet die sogenannte « Relativität der Rechtsbegriffe ». — René Marcic, The Persistence of Right-Law. An Inquiry into the Foundations of the Right to Resist. — Peter Landau, Hegels Begründung des Vertragsrechts. — Holger Rust, Wissenschaft und Politik. Zur Situation der Gesellschaftswissenschaft in der DDR. — IVR-Informationen. — Rezensionen.

ERRATUM

In ons vorig nummer komt een spijtige drukfout voor. Door het wegvallen van een drukregel draagt het arrest van het Hof van Cassatie vermeld in kol. 1573 geen datum. Onze lezers zullen wel als volgt willen volledigen : 1e Kamer, 13 januari 1972.

VLAAMSE JURISTEN,

ABONNEERT U OP
RECHTSKUNDIG WEEKBLAD